

121
15

अथ

॥ किराताजुनीयव्याख्यानम् ॥

Kratarjunīyavyakhyānam

२३५

घंटापथ

121
15

सं
१८

121/5

॥ घंटापथ किरातर्जनीय व्याख्या पत्र संख्या २६ ॥

व ५१

लम्बुप्रपयः चतुरंगद्यंतीति चतुरंगः सुरंगः श्रवणं नो संति सुरभाः शोभणं हणः सुरभाः सुरगङ्गा नो संति श्रवि
 पत्तं यो विपत्तिरहिता विपत्तयो विशिष्टाः पदातयश्च नो संति श्रतो नभेत व्यमितिभावः श्रवपूर्वोत्तरार्द्धगतानां विशेषण
 नां चोद्देशीभूतानां यथा संख्यं संवेधा नुक्रममाद्यथा संख्या ~~सं~~ लंकारो यमकेन संसृष्टः ॥ १५५ ॥ भावोक्तिरिति ॥ श्रधुना
 श्ररात्रिभिः परिहापिता निजिता नि पौरुषाणि जै सौर्भवं द्विरर्कजः पीतै रर्केण संशोचितैः हृदै रिव दुरतरो दुसारः चक
 इव पंकोदुः कीर्तिः प्राप्तः ॥ १० ॥ वेत्रेति ॥ वेत्राणि वंशाः फलिन्यो वा शाका वर्वराश्च कुजा वृक्षा यस्मिन् तस्मिन् वेत्र
 शाक कुजे दुप्रवेश इत्यर्थः शाकवर्वरवर्द्धका इत्यमरः नलेशेन सौकेन एजते कंपते इत्यले शौजे श्रसंतापं केने इत्यर्थः
 एज कंपने पचाद्यचनकोकतेनादते इत्युक्तः ग्रहणसमर्थः शात्रवः शत्रुर्यस्मिन् तस्मिन् कुकशात्रवे कुकशा
 दाने पचाद्यचनोलेपवर्ते केषां भावः किं ता कुस्मितता तया उपलक्षिताः संतः कुत्सा प्रश्रवितर्केषु दोषे किं शब्द
 इष्यते इति शाश्वतः विदिशो जेतुं यातगच्छत किं यातेः संप्रश्नेत्तार मध्यम पुरुष बहु वचने दिवि स्वर्गे धितुं जेश
 इति तेषां संबोधनं तु जंतीति तु जादेसाः तु जिहंसा याम्पचाद्यचनं तेभ्य इशते प्रभवंतीति तु जेशः किं पृस्वर्गे
 य्य सुरविजयी नं भवता मत्र सुदृशो किं पलायनमिति भावः श्रनुलोमप्रतिलोमपादः ॥ १८ ॥ ईशेति छति
 यत्पलायनं तन्न युक्तमिहाह ॥ श्रयमिति ॥ श्रयमीशः स्वामी क्लियं निः पौरुषत्वमापन्ना नृत्तया श्ररात्रिना दृष्टपक्षान्पलायमा
 नाति इत्यर्थः यो युष्मान् व्युत्ताचारान् स्वलितव्रतान् दारान् कलत्राणि वश्रपुं नृमिदारा इत्यमरः निगेवितुगे सु उदितादिः विकल्पः
 बांधति इच्छति दारादोषमिव मर्तस्वमहिम्ना युष्मादोषं संवरीतुमिच्छति श्रतः युष्माकूमयमिति भावः ॥ १८ ॥ नन्विति ॥ ननु श्रामत्रेणो
 इति श्रावने हेतुव्यसौ समस्तौ च हिंसा संबोधनार्थकः तो हेतुं वै विधो जेतुं सौ बुध्या कानयो रपीति विश्वः मंयतीति मयताः क
 र्तरित्युद्ग्राह्यं ते सामर्थ्यं भजंति इति राधो राघ सामर्थ्ये किंपदोराः क्रुराः नायं मह्यंति पूजयंतीति नायमहः दक्षिणग्रहणं कर्म
 एषु पपदे पिक्विपतयंते रक्षंतीति तयाः दायंतीति दाताः श्रुद्धादेयः कर्तारितः वदंतीति वदावकारः पचाद्यचनं तेषां दंष्ट्रः तयदात
 वदाभीमाभयं करामाभीरभीः माशङ्कस्पनजर्थस्य सुसुप्तेति समासः तां ददतीति मा मीदाः श्रमयप्रदाः एव विधायूयमिति
 शेषः वत इति खेदे ववयो रभेदः नुना दायत ॥ नृपद्यां किं न श्रुद्धत का कुरत्रानु संघेयः दै पशो धने लो ट मध्यमे बहु
 वचनं श्रनुलोमप्रतिलोमपादः ॥ २० ॥ किमिति ॥ श्रवा स्तोऽवधीरितः देवतमानुष्यकयोः परिग्रहः स्वीकरोयेसौ श्रतिदेवान्
 वैरित्यर्थः मनुष्याणां भावा मानुष्यकं योपधादु रूपो न माधुज्ज्वलितान्य गुणैर्ज्वलितं सदैव शृणोः श्रन्यो विप्रित्यसदृशचित्तै

जयंती इन्द्रोर्मवद्विरिति शेषः तेजसि प्रतापे स्थिता प्रतापैकशरणगुर्विमहती मानिता मुरखभिमानिता किमिति सक्त किं
 निर्लज्जैः पलाय्यत इति भावः ॥ २१ ॥ निश्चितेति ॥ हे मरणाः मरणरहिताः निश्चिताः निसिरतः तीक्ष्णस्वरतः अभीकोत्रिभि
 कः स्याते जस्य उपलक्षितः सुतरां माभास इति स्वभासो रमणीयः पचाय च उत अस्य भवत् रणभासे सहिष्णुरित्यर्थः उत
 स्य विकल्पयो इति विश्वः ईदृशो नोऽस्माकं विशेषी शत्रुः सारतो वलतः न न्यजेते न कंपते न च लतीत्यर्थः एज्ज कंपने लट् अ
 तौ भवद्विरपि स्थिता तव मेव न च लितव्यमिति भावः ॥ २२ ॥ न न्ययेन च लतीति विज्ञायेत तत्राहा तन्निति ॥ तन्नैव लोपितं नुवो
 रं वर्म कर्म एष एते न वर्मस्ति भासते इति ननु वारमसः पचाय च भासा न तेजसी चारुणा अविनोते नो न्नते न उरसौ पलक्षितः
 एवं विधो यधीरः अधीकसीरयती सधीरः रसितेन शब्देनैवास्माति ग्रसतीति रसिता शिनिरेवैवैव विश्वप्राणहारिण्यर्थः
 श्रीभीष्मोपनिनिः जन्मे युद्धे युद्धमायो धनं जन्यमिह मरः रम्ये क्रीडति निर्भयं स न्यारो देवा स्य निष्कलं निष्क्रीयत इत्यर्थः पू
 र्वं ॥ श्लोकस्यायं प्रतिश्लोकः ॥ २३ ॥ अथ पंचमि कुलकमाह ॥ विमिन्नेत्यादि ॥ महाहवं विशिने विपूर्वं विमिन्ना विपश्चात्पा
 तितानि पूर्वकालेति समासः तैरश्वैरश्वसमूहे निर्नुद्धमावतं रथवर्त्तयस्मिन् तस्मिन् तयोत्तेवं देताश्वीमाश्ववदीय
 मरः केशाश्वभ्यां यत्र द्वावप्यंतरस्यामिति धप्रत्ययः ततश्चिपा एव नगाः शैलाः शैलवक्षो नगा वगा इत्यमरः तैश्च पूतानि
 क्षिप्तानि वीवतः कर्मणि क्तः द्युः श्रुतु न नासिके सुडादेशः तानि संधिरा रोपवां वृत्ति तेषां नैः प्रवाहे राकुले ॥ २४ ॥ देवेति ॥ पुन
 श्वेदेवानाकनयः सु दीपय सुत्साहयतीति तस्मिन् देवाकाननिकनते तर्प्यता तृत्तिनिःकावा दः इव द्वादो वाक्कलहं
 इषतशश्च स्पेति कौदेशः तद्वृत्तिकवादे अश्वमृदिभ्यो च वाहिका पर्याये नैभा रो हूतं न वेहं पर्याये धातुर्वनिर्देशो एवुल
 वक्तव्यः वाहिकया सुदुःश्वकान् परान्नाजहीते अभियुंक्त इति वाहिका स्वस्वका हास्तस्मिन् वाहिका स्वस्वका
 हियोद्धधर्मो युद्धे उपचयते श्रोता उगता विति धातो निच प्रत्ययः श्रोतो धातो रिया कारलोपः वाशश्च आर्षे कं मदीद
 कमाकिरतीति काकाराः मदश्चाविणः किरते रा उ पूर्वात्कर्मण एकाकारा इभभरो गजघटाः यत्र तस्मिन् काकोरभभ
 रेकाका इव काकाः ग ह्य इति लक्षणया तेषां मा मंत्रां निः स्थाः निरुत्साहाः भव्याः सोत्साहास्तानुभयानुव्ययं तिसं
 व एव तीति निः स्वभव्यव्याः श्रोतो नुपसर्गे कः तैर्वमस्ति भासते य तस्मिन् निः स्वभव्यव्याभ्यस्य निः श्रयेभ्ये इण
 त इति कानिपु सर्वतोभ्रमणत सर्वतोभ्रद्रा ख्यश्चित्रवेधः ॥ २५ ॥ प्रननेति प्रनन शवेभ्यो नृसत्कं वधो भ्यो वित्रसैः

३६

क्षुभितैस्तुरगैरादिमाश्रवधूताः सारथयोयत्रतस्मिन्मास्तेनापूर्तैस्तूणिरेर्विकुष्टाः शङ्कायमानाः हताः सादिन
अश्वारोहायत्रतस्मिन्॥२६॥ ससत्वेति॥ ससत्त्वानां सत्त्वतां रत्नदेरागप्रेरेनियसदा राणां सभायामर्षवनाशिनिक्रो
धहारिणी त्वरया उत्साहेनापिकेकसंतो विकसेतो नदायत्रतस्मिन् रमयतीति रमकस्तद्रावोरमकतेर एकर्मणपरं रज
कसं प्रकर्षति प्रपनुदति प्रर्द्धनप्रका॥२७॥ आसुर इति॥ एवंविधे आसुरे असुरसंवापिनी लोकवित्रा सविधायिनी
लोकभयंकरे महाहवे महायुद्धे युष्माभिरुन्नतिं नीतमिह दृष्टुं स्यामे कौसुमनिरस्तनाशितं॥२८॥ इतीति॥
इष्टं सेनायां स्कंदे शासनात्प यतिप्रनेधा गच्छतः पलायमानानेता नृगणान् निविध्य निवार्य ग्रंधकारिण
हरेण किंचित्कृतास्तस्य स्थितभावे लिट् निरोक्ष्यः॥२९॥ मुनीति॥ मुनेरिषव एव दहनं सेतान् पीडितान्
तथा लज्जयानि वृत्तानि वतिष्यमाणान् व हन्यः स्वसनोरिति विकल्पात् परस्मैपदं ता नृगणान् शिवा
महादेवः निषेधो मा जेह मा पलायते तितिवार एव न सं एव हि मां वृशी तो दकं तेन प्रल्हादया मां रूपका
लेकारः॥३०॥ दूना इति॥ दूनाः शरतत्पाः स्वाद्यमोदितः उदितश्चेति निष्ठा नलं प्ररिबला दूना उ न वलाः पंचमी
निरेभाः निशङ्काः कुतः भीताः स्त्रताः कुतः शितैः शरैरभीता अभिव्याप्ताः ईलः कर्मलितः ते गणः सत्ररशंकरम
भयवचनेन सुखकरं शंकरं बहु मे निरेव किंति क्रिया विशेषणं॥३१॥ महच्छिति॥ दुरुतरे दुस्तरे शत्रोः संवधि
निमहेषु जलधौ महती वा र्णा स गैरवर्तमाना पताकिनी सेना इशानं शिवं पारंपरतीरमिव पारावारे परार्वाची तीर
इसमरः प्राच्याश्या सप्राणिति स्म॥३२॥ स इति॥ सः शिवः रणायेतां संग्रामादपवत्तां पश्चात्पृष्ठभागे वस्थितां यमू
पुरोऽग्रे स्थितः सूर्यः पुरुः सूर्यः रणे पमानं एष तस्मादपवत्तां परावतां छायां महातरुविवभा आलोकशरणां ता
नमुमो जेह्यर्थः॥३३॥ मुंच्येतेति॥ इशो हरे कर्तारि जिह्मा यर्जुन विषये शरान्मुच्यति सति पिना कस्येश कर्मकस्य स्य
नेन ध्वनिनो पूरितो धराधर इद्रकीलः स्फुटन्नियविदीर्यमाण इवेत्युत्प्रेक्षा प्राशादिशो ध्वनयनदध्वाना॥३४॥
तदिति॥ भीमं ततयो हरपां उवयो युद्धं गणः प्रमथास्त्रिआकारा प्रबला कौला इव तथा जिघ्रेषालेखा संस्थास्ति
तिर्येवां ते चित्रसंस्थाः चित्रलिखिता इव प्रयत्ना आश्रयवशां निष्प्रला संतो ददमुः॥३५॥ परिमोहेति॥

शिक्षालाघवलीलयाप्रभ्या सपाटवातिशयेन हेतुना परिमोहयमासेन व्यामोहयता अणवकर्मणश्चिन्तवत्कृत
 कादिप्रतिपरस्मैपदे प्राप्तेन पादस्याऽमुमे सादिना तत्प्रतिषेधा दात्मनेपदं शान्तप्रसूयः ऐर्विभाषेति एतन्निना ।
 किन्तु हेतुर्न जिह्मारज्जुन स्येयं जैस्मवीर्विशिष्ये एतिः परिजिह्मे निरस्ता ॥ ३६ ॥ प्रविद्यन्ति ॥ पा ३ वः प्रवसा
 यकैरवसानकैश्च प्राप्ते एते तात्पर्येण प्रसूयः सायकैर्वैः शंभोः पतत्रिणः शरान्प्रवद्यन्स्व उयन् यते श्रुत प्र
 सूयः प्रोतः श्यनीयोकारलोपः शिक्षया शक्तुं प्रभवितुमिच्छा उत्साहेनेत्यर्थः रणशिक्षयारणाभ्यासेन परिचक्राम
 उत्साहेनैव पुराणाभ्यासेनैवैत्यर्थः ॥ ३७ ॥ चोरेति ॥ चोरेति निशेधे विनश्यत्तुः तेनैव तस्मिन्नुपव्यापयितुं ॥
 न्युप प्रसूयः चिरमारे चयतिरिक्तीकरोति शत्रून्ति तिरिचिरे जीच्यतश्च तन्तिश्चिरस्य वल्कलस्य रुचा प्रभया
 च्ययश्चिररुचा रोच्यत इति रुचः शोभमानः इगुपधेति कः रुचिरः सुंदरः च्ययते भृशं चरतीति च्युरः चरते र्यः ॥
 तात्पर्याद्यच्यचरफलयोश्चेति नुमागमः यद्वा च्येति यद्वा लुक्प्रकारस्य युद्धसमयस्य च्युराभशमाचरि
 तः समुनिश्चरुसाधुयथाभवति तच्चाच्येत्प्रकादिवैश्च्यारचारः प्रियालुच्येत्स्वाङ्गौ चोपसर्पयोरिति वि
 श्वः द्यक्षरः ॥ ३८ ॥ स्फुरदिति ॥ समुनिः स्फुरंतीति शंभीमौ वीर्यस्य तत्तयोक्तं न द्युतश्चेति कप्रसूयः वहद्भुर्धुन्वा
 नः कंपयन् उल्लेखानलः धृतुल्लानल यो गोयेन तेनां मुमताः के एतुल्यं बभौ उपमा ॥ ३९ ॥ चोरेति ॥ चोरेति
 पशुपतेर्विशिखावलिं सवितुरिमांसावित्रीमंशुसंहतिश्च रंध्राः संध्राः पयो मुच्यते वा वयुस्तिरोदधुः ॥ ४० ॥ चोरेति
 चित्ते चनः सद्येन सद्यति समवेतीति सद्यसा चित्ताऽर्जुनेन उदस्तां क्षिप्तं उर्वीमहतीं शरवद्विमर्गैः शरे विधू
 यनिरस्य तपनस्य मार्गं रुशोध्मावबे ॥ ४१ ॥ तेनेति तेन शिवेन भीमाभयंकराभियो मा जनेन निराकरणं तदेव फलं
 प्रयो जनेन येषां तान्या न नानि मुखानि येषां ते भीमा जनेन फलाननाः शिखैधरा मयूरा सोमजा तानि शिखाधरा ज
 निव हृणितानि वासांसीव वासांसि पक्षा येषां ते शिखाधरा जबासाः मयूरपक्षिण इत्यर्थः विशिखाः कृपां कुर्वन्
 न व्याति निरे इति नापि तु अनुबन्धेनैवैत्यर्थः तस्या नुजिह्वस्य दिति भावः संभाव्यनिषेधो द्वौ प्रतिषेधा विसृ
 तं संखला यमकं ॥ ४२ ॥ द्युविद्यदिति ॥

तय

द्यास्वर्गचिदंतारिष्टं न गामिनी व्यापिनी युवियद्गामिनी द्वितीया प्रकरेण गमिगम्या दीता उपसंख्या नमिति समा
 सवशिषावली विद्युतां संहतिरिव उक्तविशेषण विद्युन्मा लेव मुमुमे ननु र्यपादवर्णनां त्रिपादां संभवात्
 गुठं ननु र्यकमाहः ॥४३॥ विलेप्येति ॥ शिवशिली मुखैः पवित्रपतिर्निजं शरावली र्विलेप्य प्रतिप्रमिन्ने
 विदुः कपिध्वजोर्जुनः ज्वायः प्रसस्य वरु प्रशस्यो ज्वायानि सुमेरुः वीर्यसहं समाक्रिया स्यायनेपं ये के न न्य
 ज्वाले किंतु सेहे अ वस्मा विपुर्धः ॥४४॥ जगतीति ॥ अर्थवयवासी ॥ नागराज इति पदमाश्रित्य प्रथमोर्ध्वः मिधीय
 ते ईशस्वर एयुक्तः अन्यत्र नु जगती शरणे भूरक्षणे युक्तः हरि सिंह इव कंतः अन्यत्र हरी एं सिंहानां कंत आवा
 सदा ना ॥ त्रिपयः सुदुदधाति प्रजाः पुष्पातीति सुधाः किवंतः असितः कृष्णवर्णः ततो विशेषण समासः अ
 न्यत्र सुधा लेपद्रव्य विशेषस्तद्धन सितो धवलः दानवर्षी धनप्रमो मदका विच कंतां सः कृतजिगीषः ॥ दोट
 पार्थो नागैराज रोरावण इवा बभौ इति द्वितीयार्थः अथ शो बसा म्यमुच्यते जगती शरणे भूरक्षणे युक्तेनियुक्तः
 देवेनेति शेषः शरणं गृह रक्षितो रियमरः हरि कंतः कृष्णपियः उभयत्रापि तुल्यमेतत् ॥ सोर्जनः नागराजः शोष
 इवा बभौ इति तृतीयोर्थः ॥४५॥ विफलीति ॥ शंभुना कृतवा गुणस्य अतएव विफलीकृतयत्नस्य गांती वधनुर्यस्य
 तस्य गांती वधनोऽर्जुनस्य वा संज्ञाया मिहानुदेशः खेभ्य इंद्रियं ध्रुवः खमिंद्रिये सुखं स्वर्ग इति विश्वः कृताश
 नोऽग्निर्निष्क्रामनिः कंतः क्रोधादिति भावः ॥४६॥ स इति विशंगजटाबलिः विशंगजटाजूटः रमेणो क्तेन मन्यु
 ना क्रोधेन उरुमहतेजः किरन् सोर्जनः ज्वलिता ओषध सा ए ज्योती विजातवेदा दवाग्निश्च यस्मिन् तेन हिम
 शैलेन समंतु ल्ये हिमाद्रिरिव विदियुते दिदीपे हिमाद्रि विशेषणं विं व प्रतिविं वभा येनोपमा ॥४७॥ शतश इति ॥ शिवः
 शतशो विशिखानवद्यते रवं उयते रणवेगेण शालिने रण संरंभे मिने अस्मै पार्थ य भ्रशमनि वार्य वीर्यतां
 निजामिति शेषः प्रथमं दर्शयन् किंतु अद्यानु क ममार कं लषपतपदे यादिना हंते रुक न इवुजा ता वेकव
 न्नं प्रजिघा य प्रयुयुजे हि गता विधि ता लिट् हेर न्य इति कुलं ॥४८॥ शंभोरिति ॥ सिता ओर्जनः शंभोर्धनु
 मंडलतः धनुर्मंडलात् प्रवृत्तं निः कंतं तमिषु अंशुमर्तु रर्कस्य मंडलात् प्रवृत्तं मंशुमिवावापीशुकजा ता वेकव

दोट

पु

नतं निवारयिष्यत निवारयितुं कामः क्रियार्थं क्रियायां लटि शतधरित्रीं शिली मुखानां छाया शिली मुखे यं ध्या
 या वाहु ल्ये इति न पुंसकं ते न वृतांधरीत्रीं विदधे शारजाल दृश्यया वतांधरीत्री मकरादियर्थः ॥४६॥ घन
 मिति ॥ नलोच्यते न लायते इत्युल्लोचनस्य अचक्षुर्ज्ञानविषयस्य कृत्स्नलुले बहुलमिति ल्युट् अयुगलोत्तर ॥ ४७ ॥
 स्पविषमने तस्य शस्यस्येयं सा रूपाणः शब्दस्ताभ्यां सह वर्तत इति ससारवाणः अवयोरभेद इत्युक्ते न युज्य
 ते न सज्यते कुत्रापि सयुक्तप्रसंगः क्विप्वाणो जातावेकवचने घने सांद्रमर्जुनस्य वाणं पूर्णं शर
 शतं विदार्य विभिद्य विदार्य लताविशेषेण घने सांद्रमर्जुनः ॥ ४८ ॥ वाकुभवक्ष्वाणः नीरसैरयेकाः पूगाः
 के मुकासेषां विभाषा वक्ष्मगतरण धान्येति द्वैकवक्ष्मवः मर्जुनवाणं पूर्णं ससारविवेशोऽर्थः सग
 तो ॥ ४९ ॥ रुज्जिति ॥ बहुधा मेहेषून् मुहुः शरीरैः रुजनं भजन् तथा दिशश्च अपवारयन्ता द्योदयन्
 तथा क्रियावशात् गतिवशाच्च लोच्य लक्ष्म्यलोचने जयः महर्षि संघैरनेके बहु रिव बुधे रदृश
 इत्यर्थः ॥ ५० ॥ विकशमिति ॥ जगतीशस्य मर्जुनस्य मार्गणविकशं विस्तारमीयुः तथैव जगतीलोके
 ईशमार्गणः शिवशराः विकशं विषमगतिमीयुः ॥ ५१ ॥ भंगमाधुरि इत्यर्थः ॥ जगतीशमार्गणाः जगती
 भुवं शयंति तनुकुर्वंतीति जगतीशार्देयाः आतो नुपसर्गेकः तान् प्रारयंतीति जगतीमारः ते च ते गणाः
 जगतीशमार्गणाः विकशमुल्लासमीयुः हर्षप्रापुर् इत्यर्थः अहो देवस्य पराक्रमः प्रसरतीति विस्फ
 याति भावः ॥ तदानीं मार्गंतीति मार्गं ॥ ५२ ॥ एणं न्वेषकाः कर्तारित्युट् जगतीशस्य शिवस्य मार्गणाः शिव इ
 दारो देवस्योदयः ॥ ५३ ॥ नं पक्षिणां काशो गतिर्यत्रेति विकशमीयुः दिदृक्षुयेति भावः ॥ ५४ ॥ संपत्सतामिति ॥
 इतीत्यं शिवेन वितायमानं वितन्ममानं तनोतेत्यं कीर्तिवैकल्यिकः श्रीकारदेशः लक्ष्मीवतो जयलक्ष्मी
 वतः मादुपधाया इत्यादिना वकारः क्षितिपते स्तनयस्यार्जुनस्य वीर्यं शौर्यं संपश्यतामिति तत्तद्विदाम
 पितरेश्च तां शो

सर्ग
१५
X

इयमिति विदुषामपि किमुतान्येषामिति भावः मुनीनामंगतिगात्राणि अभिन्तमविरलमन्विततममतिरुचिरं
रोमांश्च रोमहर्षविभरं वभूवुः भीहीभृदुवा मियादिना विकल्पादाप्रत्ययः ॥५३॥ इति श्रीमहोपाध्यायके
लज्जल्लमलिनाथसुरिविरचिताया किराताज्जेनीयव्याख्यायां दंटापयसमार्यायां पंचदशः सर्गः १५॥
ततश्चि॥ किरातापिपतेः संवधिनीं प्रलब्धौ गुर्वीमाजिक्रियारणकर्मवीक्ष्यविवर्द्धमन्युः विवर्द्धकोपः विविक्तो निष्कलंकः
तर्कमूहो ज्ञानं यस्य सोर्जनः कारणनिचिरं बहुकाले विचिन्त्य न विमृश्यन्ति तीक्ष्णवक्षसा एतमेतत्कथामास अमृ
हितवान् ॥१॥ अथ त्रयोविंशतिभिः श्लोकेर्वितर्कमाह ॥ मदेत्यादिना ॥ इह युद्धे मदश्रुतिभिः मदप्रवाहैशामीकताः गं
डलेखाः कपोलभाग्येषां ते विक्रान्ताः पराक्रमकुर्वतः कर्तारितः तेनैरधि रूढाः सहिष्णवो रणभरक्षमायुद्धं युद्धं
नां अभिज्ञाः शिक्षिता इत्यर्थः दृढो गाल्कर्मणि वष्टी किंच न गोघ्रायं पर्वतानां मौनं च जनेनोपसर्गस्य समासा
नोपसर्गस्य प्रत्ययः श्रीरामभुवो नोपसर्ग इति निषेधात् आक्षिपंतः प्रतिषेधं तदवस्थिताः तथोन्नता इत्यर्थः ॥
नागा गजानां क्रान्ति न चरन्ति ॥२॥ विचित्रेति ॥ विचित्रयानानावर्णयकेतनां रत्नानि तेषां भासा प्रभया विभिन्नां संवत्स
तारवैरुच्यं विचित्रयता विचित्रवर्णं कुर्वते वस्थितेन तिकेतनेन नृपतिमित्रेयमुत्प्रेक्षापयोदमं रूपा निना मेघगंधीरघोषेण मह
तारयाना मोघेन समूहेन संति न रुद्धा नावता ॥३॥ समुल्लसदिति ॥ इह युद्धे प्रासाः कुंताः प्रासत कुंत इत्यमरः ते महोर्मय
वतेषां माला समुल्लसन्त्या यत्र तत्समुल्लसत्प्रासमोहार्जिमालं व्यामरणापेना इव परिस्फुरंतः व्यामरपूना नोपेतयो यत्र
तत्तपोक्तं आशीयमश्वसमूहः जलज्वरं भवविभिन्नमयदिं उद्युं खलं यथा तथा प्रादिशो नृत्तं नोत्ति नावरोति ॥४॥ हता
हतेति हता हता प्रहरता विध्यतं ते तैर्लामधमपुरुषवदुवन्नं प्रनुदातो पदेशो ह्यदिना अनुनासिकलेपः आहतेति कर्मणे
प्रयोगे विहेतोः स्वाभाविकसकर्मकहस्यापायात् प्रकर्मकतस्य व्याघ्रवैवक्षिकेन तन्निवर्त्येव निवर्तते न आहो यमहनेन
सने पदमिहैव मुहुताः प्रगल्भा भीमाश्चोषा जघंतैः यो धर्मियो धैर्यमभिजानमि समुत्क्रान्ता मुक्ता विवस्वतां शु
भिः प्रतिफलित इति भावः ज्वलिता दीपाः अतएवाप्राप्तास्तुतिं तं लिखद्वस्त्रिषो ये सौ उत्पत्तिस्मवो हेतयः खे नपतेति ॥५॥ अभी
ति ॥ अभ्यायतो वीरान्ते तु अभिगच्छंतः इराः शतप्रत्ययः अंतकस्य संततं धूमवत् धूमं कापि व्यापिकं प्रभाजालमिव
प्रतूणैरैवैश्वर्यैश्च नृपैरितरजोमातरि श्वामारुतः व्याप्तिः अंतरीक्षे न तनोति न प्रसारयति ॥६॥ भूरेणु निति ॥

सर्ग
१६

अत्राहवे रासभोगर्भतद्धतधूसरे रोषत्वं दुनाइषत्वं दुस्तुधूसर इत्यमरः रासभागर्भमाखराइत्यमरः भूरेणुनालोच
 नानं वर्त्मनि चक्षुःमार्गे सिरोहि ते सति ते जश्विभिस्तोजश्विषु उत्सुकानं वारवारणार्थमागतानामित्यर्थः प्रस्थितोत्सु
 काभ्यां तत्तया सप्रमयेति ततीया सुरसुंदरीणां अप्सरे संश्रुतिरिवाप्रदेशो रात्रिर्नास्ति प्रंधकारवद्भजसादृशे
 स्तिरोधानादप्यत्र लुपुत्राभिभूतः स्यादिति भावः ॥७॥ रथां गेति रथांगं संकीर्तितं रथाचक्रकूजितं अश्वानां चोत्साहे
 खितं कशं तु मध्यमश्वानां हेवाहेवाचनिःस्वन इत्यमरः बहेति मत्तद्विषयं हेता निवृत्तिं करिगर्जितमित्यमरः सह
 र्षयोगादिवस्यद्योगादिवस्यर्द्धां धादिवमूर्धितानि वृद्धिं गतानि संति नूपुंसकमनपुंसकेत्यादिना नपुंसकैकशेषः
 दुंदुभीनां हादनिर्घोषं स्वननिर्घोषनिर्घोषा इत्यमरः ननिगृह्णति नतिरस्कुर्वन्ति ॥८॥ अस्मिन्निनि ॥ अस्मिन् रणे यशः
 चौरुषयोर्लुपानां गच्छूनामतरवारातिभिः प्रहुरसमुरसि प्रतेरुरसैः सप्तमीत्यादिति समासतः क्षतानां विद्वानां
 योद्धाणां संबन्धिनीं मुर्ध्वं वंतरयोरणविद्धा समासारशीतं वर्षधाराशीतलं धारा संपातप्रासार इत्यमरः करीणां सी
 कशंभः कतमुहुर्नो धिनति ननाशयति ॥९॥ अस्मिन्निनि ॥ अस्मिन् दीनां तटानि उपजीयमानैरुपचयनीयमानैर्ध्व
 जिभ्याः पदवीं विदूरयद्भिर्विदुरा तदुःसंचारां कुर्वद्भिराशाना इषुष्काः संयोगदेरातो धातोर्यत्नवत इति श्याय
 तेर्निष्ठानलंघनाः सांद्रास्तैराश्यानघनैः शोणि तौघैः पंकैरिवोद्धातं तटानि नयन्ति ॥१०॥ वरीति ॥ इहारेदंति दंतै
 परिक्षते वक्षसि नभसः पतंती प्रियाया अंकुत्संग इव शीता मंदारमाला सुरैर्मुक्तेति शेषः प्रियं साहसं येषां तेषां प्रि
 यसाहसानां यतो गजामियायिन इति भावः प्रमोहं प्रहारमूर्च्छं निविरलीकरोति ॥११॥ निषादीति ॥ करीणां शीकरे
 ए पुष्करतुषारेण परीयमाने व्याप्यमाने निषादिनो हस्सारोहाः हस्सारोहा निषादिन इत्यमरः तेषां संताहाः क
 वचाः स्तेषां मणिप्रमोद्ये रत्नांशुजालैः कस्य ते जसा विषा उन्मीलितमुत्पादितमारवं उलकां मुकस्य खंडं नम्र
 भ्युदेति ॥१२॥ महीति ॥ पक्षवतामहीभूता मैना केनेव परवारणे नशुगजेन मध्यविगाह्यभिन्नाः क्षोभिता ध्वजिभ्याः
 सेनाः अपोनि घेराप इव चिचर्तमाना भ्रातृः सयः स्यादा वतं भ्रमं भ्रम इत्यमरः भीमं न निनंदति ॥१३॥ महारथानामिति
 प्रतिदंयनीकं दंति सैन्यं प्रति अनीकरेण सैन्य इति विश्वः अधिस्पदामहाजकाः स्पदनारथा यत्र तत्तथा तरसीतुरयः

स्पदइयमरः उत्पितानां प्रस्थितानां महारथानां रथिकविशेषाणां मर्यादां सारथीनां मर्यादां रथानां युक्तयोनरः स
 महारथसंज्ञः स्यादहो नीतिविशारदाः इति लक्षणं तेषां आ मूलं लूनैः धिनैः नागैः ह सौरतिमन्युना अति
 क्रोधेनैव न विद्येते न रुध्यते ॥१४॥ धत्तेति ॥ पतितस्य वक्षसि निमतस्य शोको सोमस्य संबधिया पुंसि शाल्यं शं कुर्वीत सर्व
 लातो मरोस्त्रिया मिहमरः वर्धभारः तन्मूलवद्धेष्टं न विदुः कलापो धत्त उत्पलः पीडः कुबलियशेष रोयस्मिन्सः प्रियायाः सं
 वंधि शिथिलः श्लथः ॥ श्रीरो रुहाणं कलापः केशपाश इव निष्ठादिना हस्यरोहस्य वक्षस्य लेनातनोति तव्याप्राप्ति
 ॥१५॥ दुर्जस्मिति ॥ तत्राह ये संप्रहारकत्वां त इव तेषु मीरेषु निरस्त संख्य म संख्येय चा तथा अहाय मूर्तिप्रकाक
 रितं जसा ह्येयमरः जीयिता नि उत्सु सजत्सु मयुर्लोक त्रयस्या स्यादने भक्षने लो लाग्नु जिह्वायस्य तदान
 नं न व्याददाति न दलोति आहो दो नास्य विहरणे इति निषेधात् आत्मनेपदं ॥१६॥ ससमेव तथापि किंते कौसितं
 तत्राह इयं मम शक्तिश्च दुर्कारा मर्यादायेषु तेषां महतां वलानां वीर्यं आक्षिप्य निरस्त्य ताराधिपधाम्नि जेदने
 जसि प्रवस्यति प्रवसीदति एतच्च विरुद्धमन्य द्रुते चेति भावः वातकर्मलितिलुट् ॥१७॥ प्रायेति ॥ एषा शक्तिरूसा
 माया स्थिते देवताया मोहनं नाम विभ्रमो बुद्धि विपर्ययो वा अथवा मे वीर्यं ध्वस्तं ननु ताहमन्यः अर्जुनो वा
 हं न हि यस्मात्तुं जीवमुक्ता मे शराः पुरा यथा पूर्वपरिपेयि चिबेयर्थः किरातेन पराक्रमेते अप्रतिबंधेन
 प्रवर्तते उपपराभ्यामिति च तथात्मनेपदं च निरप्रतिबंधः ॥१८॥ पुंस इति ॥ किं च पुंसस्य पुंसः पुरुषो तमस्य
 मध्यमेपदं श्रीकाशं धनुषः प्रणादैः उपसर्गद्वैतसेवितोपदेश इति एहं द्विधा कुर्वन्ति व विदारयन्ति व स्थि
 तः एष किरातः नूनं यथा तथा भूतो न कथं अस्य पुरुषस्य वेधो यथा भूतो वेधत एवायं किरातः न स्वरूपत इह
 र्थः कुतः हि यस्मात् चेष्टा व्यापारः पछन्नमपि गूडमपि स्वरूपं दुह्यते तर्कयते तस्याः स्वभावाव्यभिचारान्
 ॥१९॥ अथ चतुर्भिरेष्टा मेवा जेष्टा धनुरिति ॥ धनुरुषेव प्रबंधेन विच्छेदेन ध्वनिस्तं ध्वनतेः कर्तरि क्तः मोक्ष
 सकृद्विच्छेदवितते व एकवारा कर्तृणा देववितता इव स्थिता संधाने वा ए संधाने चिने व वा एता संधानं उक्ते

तूणादुद्धुरं व्युदस्यवर्जयित्वा इव कृतमिति शेषः अथ वर्गवाणो ह्ये मुष्टेरसंभेदः अस्य दृष्टमिव मुष्टिप्रबंधं चिन्तयेत्
 एतेषां कृतं इव हस्तलाघवेति ॥२०॥ अंसाविति ॥ किं च अंसे अथ वध्वो स्थिरावपिन तो च तो अथ वध्वन तो
 शिरोधरायाः कंधरायाः समाधिः संस्थानं रहितः प्रयासो यस्य सतचोक्तं निप्रयास इत्यर्थः तथा विकारं सज्जता
 जितममवा विविकारे इत्यर्थः मुर्येन शशा छान स्पे दोः प्रसादलक्ष्मीः ॥२१॥ अंसां भवात्संबंधोति दर्शनालंकारः
 ॥२१॥ प्रहीयते इति ॥ कार्यवशेन प्रयोजनवशेन आगतेषु स्थानेषु आलीलादि स्थानकेषु विषयतया स्थिरतया
 कृयादेहः न प्रहीयते कीं तु स्थिर एव तिष्ठति इति इत्यर्थः सुषुभावः सौख्यं वेलाघवं उजादि पाठादण प्रत्ययः ससो
 षवः शराणां पातश्च स्थितानि अचलानि प्रयातानि चलानि तेषु स्थित प्रयातेषु चलानि तेषु लक्ष्येषु विषये
 साक्षात् एव स्वरूप एव ॥२२॥ परस्मैति ॥ किं च परस्मै विवरे रंध्रे भूयो न प्रभियोगः रुच्यमः आसं रंध्रे प्रसं हवला
 त् संरक्षणे गोपने च भूयिष्ठमिति शेषः इदं द्वितीयं भीष्मोपि गुरो वा द्रोणे च संज्ञा च्यं वने चरेषु संभवसेवन
 अतो नायं किरातः किं तु एष तद्वेषति रोहितः कोपि आपानुषः पुरुष इति भावः ॥२३॥ अं प्राकृतस्येति ॥ अं प्राकृतस्येति त
 कश्चिदाप्रसाधारणस्य आह वेदुर्मदस्य मया किरातवीर्यं तेजः स्रवले न निवार्य निराकर्तव्यं शस्त्रमहिम्ना अनिवार्यं सत्स्येति भावः
 तथा हि अल्पीयशोपि अल्पस्यापि आमय तुल्यवृत्तिर्यस्य रोगसमाविक्रिया यस्य तस्य रिपोर्विबुद्धिः महापकाराय किं तु ये महानुभाव इति
 भावः ॥२४॥ सेति ॥ आहार्यसारः अनिवार्यवीर्यः सौर्ज्यनः एवं संप्रधार्य निर्धार्य सवलस्य सानुगस्य शत्रोः सारं सत्वे विनेष्य न पराकरिष्यन् दु
 तं प्रत्याप्यते नेनेति प्रस्थापनं तदेवास्त्रं धीं तं घनान् दुःमेवावरुद्धाः अर्धं रात्रौ नीशिचः अर्धं नपुंसकमिति शेषः अहः सदैव देशे सा
 दिसमासांतः रात्रौ हाहापुंसीति पुल्लिङ्गता ध्यातमिव जहार आचर्च ॥२५॥ प्रसंतेति ॥ प्रसक्तः संततो यो दावानं धूमं इव धूम्रा सह त
 संरक्षणे र्द्धमतेजो निरंधती प्राव एव ती काली कृष्णवर्णं ज्ञानपदेहादि नाडीपद्याकांतिः इशवलात्रि महातमिस्त्रं महती तमः सह
 तिः तमिस्त्रा तु तमस्तोम इति विश्वः महावज्रानीव ततानव्यानशे ॥२६॥ आसादि तेति ॥ तत्प्रथमं यथा तथा प्रसह्या सादिता प्रग
 ल्भतायाः व्यवहारव्याख्यास्य पदवीं हरंती भीमा भयं कती निद्रा उक्तं विशेषणं सभा संसदिव गणानां प्रतिभा प्रज्ञा शक्तिः सेव
 गुणतस्या निरासं प्रतिभास्यं चिदधे ॥२७॥

गुर्विति॥ केचिदुत्तमवंशजहातुवंशोवेणुकुलं च वंशोवेणुकुलेवर्गइति विश्वः गुरुणिमहांति स्थिराणि च अनुरागिलनेन प
 रिचयस्थलेन चिह्नातः सारो वलं ये वा ता निगुणे मोर्वाभिः शौ र्वादिभिश्चाज्जितो धनं विस्तुहत् कुलानीव समाश्रितस्थुः
 धनुष्यवष्टभ्यनिदधुः॥२८॥ कृतांतदुर्वृत्तेति देवदुष्टेष्टितइव पुरः पां उवासे प्रतिद्वंद्विनिप्रतिकूलवर्तिनिसतितदाप्रपरे
 षामायुधानिक्रियाफलानि कृष्यादिफलानि अतर्कितमविचारितमेव पाणिनलान्तिपेत्॥२९॥ अंसेति॥ अभिन्नकीर्त्याः त
 दोनीं प्रक्षतधैर्याः केचित्प्रसंख्ये रसंभागेः सप्तसंश्लेषवतां तरुणं संकेधेषु प्रकांउषु मदेन मोलेति न यतानियेषां ते न
 गराज इव स्रस्तहस्ताः संतो निषणाः॥३०॥ तिरोहि तेति॥ तिरोहिते दोः किरातमायया छन्नं च द्रातशंभुमूर्धः सकाशात्
 सुमेरुप्रंशतश्चक विवमिव तपसं निवासैः प्रणम्यमानं अभिबंद्यमानं विशंगते जः उच्चैरुर्ध्व उदियायतने ज्ञानं च प्रमितिभा
 वः॥३१॥ ध्यायामिति॥ इशमोले द्युतिः तत्संविनिस्तत्तानं अपविद्यामविद्यां इव तं तमेमयी ध्यायानिद्रां विनिर्धूया रो
 भ्यः आलोके वस्तुप्रकाशं आदिशतीवितरं तीविकां विस्तारयौ॥३२॥ विषमिति॥ पाटलि ताः पाटली कृत्यं च बुवाहा
 यया सा तयोक्ता पूर्वोक्ता विषांततिः पूर्वसरतीति पूर्वसरति रप्रत्यये स्त्री प सर्वनाम्नो वृत्तिमात्रे पुं व द्वावः सं ध्यायातः सं
 ध्येवोत्तरं संतीतेषां गणानां विलोचनं पंकजानि विनिर्द्रतां विकाशतं निनाय॥३३॥ पृथगिति॥ प्रस्त्रविराजे ए प्रस्थाप
 ना स्त्रोपरा मे ए वृक्षाः विनिद्रा स्ते गणा वलाहकानां वितानेन मेघपटलेन मुक्ता अत एव रम्या दिग्बिभागा दिगंताः ज्यो
 ती विनक्षत्रा ए विज्योतिस्तारा गिज्या लसुपुत्रा ध्वरा त्प सु इति वैजयंती पृथग्विधानि नाना विधानि प्रस्था
 णिभूयः प्रपेदिरे॥३४॥ द्यौरिति॥ तदा जामवयां रात्रौ द्यौं गीतायां विभाताया मिव द्यौरं तरिहं उन्नतमेव उर्ध्व उत पातेव
 दिशः प्रसेदुः सवितुः मयूखैः स्फुटं विसृजे विसृतं भावे लिट् दिनप्रीः पुनः दिने समीयाय संजग्मे अत्र वै धि करणे गुण
 क्रिया समुच्चयेन समुच्चये लंकारः तस्य च समुन्नतोत्प्रेक्षया एकवाचकानुप्रवेश लक्षणः संकरः दिक् प्रसादो गुणः शेषः
 क्रियाः॥३५॥ महास्त्रेति॥ भुजवीर्यशाली जिह्वुरर्जुनः महासं प्रस्थाप्रता स्त्रं दुर्गमिव तस्मिन् महास्त्रदुर्गे दिग्धारणे
 नदिगाजेनेव परेण शत्रुणा शिथिले प्रयत्नमल्पप्रयासे यथा तथा रुग्णैर्भग्ने सति रुजो भंगे कर्मणि क्तः उदितश्चेति नि
 दानसंप्रबंधनाय प्रकर्षेण ॥ ॥

ध० प०

बं धना यभु जं ग ए व पा शा स्तान् प्र जि धाय प्र हि त वा न् ॥ ३६ ॥ जि के ति ॥ ल सं त स त्ति लो ला वि द्यु त्त्रं च ला वि धा न ला वि
 मा ग्न यो येषु ता नि जि क्का श ता नि प्र ज स्य उ ल्ल सं ती ज्वा ल यं ति भु ज गं द्र से ना वा सा द्र या न्न भ श्व रे नि र सां व ह द्भि दि
 कृ क रि क रा को रै स्त या प्र श स्तानि प्र सि त र त्ना नि दं द्र नी ल म ए यः त द्द त नी ले भ गैः का ये रु प ल क्षि ताः सर्पा व ली रु त्त सं
 ती प्र द्यु भ्यं ति न भ ए वा र्ण वं स स्य त रं ग मा ले च र रा जा उ प नि श्वा से ति उ स्म र शि मः अ स्तां ग द्ध नि व उ न्न मि ता नि फ ए मं उ
 ला नि ये षां ते षां फ रा व तं सर्पा णा नि श्वा से षु ये धू मा स्तैः स्य गि तां प्रु जा लं य स्य त त यो कं अ त ए व वि लो च ना तं सु र वं सु
 ख क रं व पु र भ्यु वा ह ॥ ३७ ॥ प्र त से ति ॥ प्रा ण हा री ती क्ष ण नि ये षां ते षां प्रा ण हा रै रक्ष णा न्ता दृ ष्टि वि षा णां वि लो च न म्यः प्र त सं य त न्ना
 मी क रं सु व र्णं त द्द त्ता सु रे ए मं ज भा सा मि दो धु र अ प्र का शे न ते ज सा दि शः पि शं ग यं स ज्वा ला म हा त्का इ व नि कृ त्तुः नि ज म्भुः
 ॥ ३८ ॥ आ क्षि पे ति ॥ आ क्षि पः प्र ति षि द्धः संपा तः सं चारो य स्मि न् त त्प्र वे ता शो भा य स्मा त त उ क्तः प्र दि ष्ठा व र्ति र्य स्मि न् धू मे ना
 कु ला व्या षा दि जि भा ग य स्य त त् त द्वा जि कु लै र्व तं छ न्न न नः प रो प रु द्ध स्य श त्रु वे षि त स्य पु र स्या व स्या मि व द श
 मि व भे जे उ क्ति र्हा त त्सा ध म्यं प्रा प्ति स्य र्थः नि दर्श ना लं क रः ॥ ३९ ॥ त मि ति ॥ प शू नां प तिः शि वः तं च द्यु प्र वा णं सर्पा
 णां स मू हं ता र्क्षो द य का रे ण ने ग रु डा वि र्भा व हे तु ना मं त्रे ण ने ता ना य को न ये न नी हा प रे षां उ व जा पं प रो प जा पं प रं कृ तं
 मं उ ल भे दं इ व मे दो प जा पा वु प धे य मरः नि वा र या मा स ॥ ४० ॥ प्र ती कृ ती ति ॥ यु लो क भा जां अ वि नि वे षा ण म पि कृ
 तं मी त्ति तं नि मे षो ये षां ता नि लो च ना नि दृ ष्टिं प्र ति कृ ती मिः प्र ति व द्धू ती मिः तं तै र्हा त रि डी प ग रु त्त मं तां ता र्क्ष्य णां सं ह
 ति मिः क्ष ण प्र का श मिः विं द्यु द्भि रिव ता सां सो व र्णं हा दि ति भा वः वि हा यो त रि द्धं अ व ते ने व्या न शो ॥ ४१ ॥ त त
 इ ति ॥ त तः सु व र्णं ब्रु जा नां ता र्क्ष्य कु ला नां प द्मे भ्यो ज न्म य स्य स ना ना ग ति वि मि त्र ग ति र्वा युः व न स्प ती नां व द्वा णं ग
 ह ना नि ज र त र णा र्णी व ज वे न मं उ ल य न् वि य दं त रि द्धं नि ना य ॥ ४२ ॥ म नः शी ले ति ॥ म नः शी ला धा तु वि शे षः त स्या
 भं ग धे ६ त न्नि मो न त त्सा र शो न भा सां नि अ ये न कां ति पुं जे न प म्ना द्वा जे नि रु द्ध मा न मा वि य मा नं व्यू षः वि शा ले रु रो
 मिः वि नु द मा नं प्रे र्य मा णं न भ स्व गा नां पु रः स सर्वे व प्र स सो र व उ त्त रो त रं द श ति रो धा ने न ग द्ध तां स्व गा नां अ पू र्वो वि पु

रोमागः सादृश्यत्पूर्ववदुपलभ्यमानतया स एव नोदनापुरः प्रसृत इत्युक्तम् ॥ ४५ ॥ दरीति ज्ञानिते न घूर्णितानि मा मितानि
 सानुजात्मानियस्य सहिमाञ्जलः श्रेयस्यराजो रक्तता तद्वत्ताम्रं गुणयोरेवोपमानयो ययो यमेति भावः विकशि विकस्वरु
 वमधदाः सुवर्णपक्षाः ताक्ष्णीस्तोलां धामतेजो दरीमुखैरिवासी मुनेः पिह्या ह्मिबो मं त इव आञ्ज कं पेज्जाञ्जाल उपमोस्या
 पितेयमुत्प्रेक्षा ॥ ४६ ॥ प्रवृत्तेति ॥ न तं दिवं न तं दिवं अन्तरेणादिना समर्थं यद्योरय योर्द्वैकवद्भावः निपाते स
 मासोतः लक्ष्म्या लहोरात्रमात्रवाची प्रवृत्तः प्रादुर्भूतो यो नैदिवस्यसंधिः तद्दीप्तैः नभस्तलं गंभुवं पिशंगयद्रिपि
 शंगं कुर्वद्भिरं तर्हितः प्रकीर्त्यैस्तैः पतद्भिः पक्षिभिः पतितो वनानां छायाः समाविष्टा विरेञ्जतर्वहिष्मतेजः प्रवेशात्कापि
 अंतर्हता इत्यर्थः ॥ ४७ ॥ सभोगिसंघः सर्पसमूहः उग्रधास्यां विनता सुतानां ताक्ष्णीणां सैन्येन महाध्वरे महाकृतो वि
 ध्वपचारदोषः कर्मसबलनदोषः महोरयेन महासामर्थ्येन अथवा महाफलेन तत्फलप्रकृतक्रिया फलसिद्धिरितिक
 र्मांतरे प्राप्तिनेनेव शमं शांतिं निन्ये ॥ ४८ ॥ साफल्यमिति ॥ अस्त्रे सर्पास्त्रे भाग्ये प्रागल्भ्यादीर्ये शुभेन कर्मणीवरि
 पुषोरुषस्य साफल्यं कृत्वा अपवर्गमवसां नंगमिते सति स्थितिद्वया परसाफल्यं तदसफलीकरणेन व्यापः समन्युः स
 को धोजिह्वुरर्जुनः अतिधैर्यं इंधनं विनोत्पादितस्य ज्वरं तलनस्य प्रसभं प्रदीपकं अस्त्रं समादेदे जग्राह ॥
 ४९ ॥ ऊर्ध्वमिति ॥ ऊर्ध्वंतिरङ्गीतं तिर्यकविभाषां अरिद्विस्त्रियामिति स्वप्रत्ययः अधः कीर्णं निस्तैः ज्वा
 ला एव सटाके सराः सटाजटाके सरयोरिति विश्वः तैर्लंघिते मेघपंक्तिः आयस्तलं घनोद्यतस्य सिंहस्येव आकृ
 तिर्यस्य सजातवेदा अग्निः प्राण्यंतं प्राणिनां संहारं धृतिबोत्पपात ॥ ५० ॥ भभिः सजोभिः सवितुर्मयूखान् भिह्व
 अभिह्वयेव विध्य कविसूतः स्फुल्लिङ्गोद्यस्य मयूरवाभिद्या तूहेतुव मुत्प्रेक्षं त्रिषु स्फुल्लिङ्गोत्तिकरणस्य म
 रः प्रहृष्टः अतनुः विदीर्यमाणस्य विदलतोश्मनो निनद इव धीरमुद्यतं ध्वनिं वितन्वन् जज्वाला ॥ ५१ ॥ अथा
 निति ॥ बहूः पवनानुच सावायुवशेन च यानि त्रिदंडितायने सादिना निपातना साधुः पुराणीव किंशुकानां प
 त्नां गं गान् अद्रिचमात्रि ॥

लाशतरुणां पलाशः किंशुकः पर्णसमरः महावतानीचपुष्पिता नीतिभावः ततन्वितस्तरे तदाकारेण जज्जाले पृथः ॥५२॥
 मुहुरिति ॥ सांद्रं जनश्यामरुचः पयोदाः मुहुः श्रुलंयुश्रुताः पल्लवलोहिण्यो लोहितवर्णश्रुताभिश्चल्लसल्लवलोहि
 नीभिः वर्णदनुदाता तोपधातोनेति कीपतकास्पचनकारः शिखिनो जे रुचैरुन्नताभिः शीखाभिश्चाल्ताभि रिवली
 टाः दग्धा इत्यर्थः तलेष्वधोभागेषु मुक्ताविशदाः मौक्तिकधवल्लवभूवुः जलसंशोषणदितिभावः अधः स्वरूपयो
 रस्त्री तलमिसमरः ॥५३॥ लिलक्षति ॥ क्षयकालवद्रौ द्वे लोला विचित्रजज्जाले रोहिदश्वे रोहिताश्वे जलनेलो कर्मिण्य
 तिले दुमिषति जिघत्सती वलितोः सनेता द्युतप्रसयः पिनाकिना पुनर्हताः आहुतमहां बुवा ह्येन तत्ताशम तोवरुणस्यास्त्रं
 प्रणिण्यैयुक्तं ॥५४॥ तत इति ॥ ततो वरुणस्य प्रयोगानंतरं धरित्री धरतुल्य रोधसः पर्वतः समप्रांता तदिल्लताभिः राल्लिजिताभि
 लमूर्तयो निलंगानियो संते पयो मुचः प्रेधाः अधोमुखी आकाशसरिदिव निपतंतीति अधोमुखाकाशसरिन्ति निति नीः कर्त
 र्युपमान इति निनिः प्रसयः आपो जलानि प्रसक्तं प्रतिवंधं मुमुक्षुः ॥५५॥ पराहतेति ॥ पराहता अभिहतास्तो ध्वस्तानिर्वापिताः
 शिखाज्जला यस्य तस्मिन् पराहतध्वस्तशिखे अविक्षिप्तमोहतंततः समिद्धं इति प्रदीप्तं ते जोयस्मिन् शिखावतो अ
 ग्रेर्वपुर्विप्रतप्ते आयसीव लोहवकुताप्रदाः कृतस्थितयः आस्पदं पतिह्वयामिति निपातः प्रथमे पयो निपाताः ज
 लपाता ध्वनिवितेतिरे ॥५६॥ महानल इति ॥ महानलेभिन्वानि रवंडानि सिताभ्राणीव पतंती निभिन्ना सिताम्रपा
 तिभिः कर्तुं युपमान इति नि प्रसयः अतएव केचनेन पाकेन फेनतां प्राप्य समेष्ट परिहृत्य नाशं ब्रजद्भिः जले रंघनवत्
 आद्रकावै सुल्यं तेन तुल्यं क्रिया जेद्धतिः दिवि गगने धूमसंततिर्वितेने फेनादिकमाद्र्धेने चितुल्यं ॥५७॥ स्वकेतु
 भिरिति ॥ पांडुरेर्निलैः पटलैश्च पांडुनीलपटलैर्विचित्रैः स्वकेतुभिर्धूमैः समागतां संगताः अतएव शक्रधनुषः प्रभापि
 दौद्युतिभाजः विभावसोरमेतिषः असंस्थिरा विचित्रा नीलशुकस्य च वत्सा विशेषस्य चारुतामादधिरेजगद्गुः ॥५८॥
 जलोघेति ॥ जलोघसंमूर्धनेन जलप्रवाहसंवलनेन मुर्धितो वृद्धिं प्राप्नुः स्वतो यस्य सः तयोक्तः प्रसक्तमप्रबंधं प्राप्ता
 वियुततडिदल्लसिता अतएव स्थिता वृद्धिं प्राप्ता दीप्तिर्यस्य स तयोक्तः प्रशममेष्टान्धतधूममंडलः जलघातसंभृत

धूमपाटलः पावकः प्रशंतिं एष्यन्तत्रे शोभयानि ववम् वभुयस्सुखा स्यादित्यादिवे सुलोका ॥ ५८ ॥ प्रवेष्टेति ॥ प्रच
 क्षान्तं सिंधोः कर्मीणां च याराशय इव स्थवीयशं स्थूलतराणां पयशं चैः पूरै विभिन्ना विप्लेक्षिताः कृपानवो गतयः
 उपानसं धारुणिभिः प्राप्ता संध्यारागैः पयोदने ये विद्विष्यन्त इति विवेक्षदाः विक्षिप्तान् वाः शकला रौः सरूपतां प्रतिपे
 दिरे इत्युपमा ॥ ५९ ॥ उच्येतीति ॥ अनेन युतिर्महातेजा अपि विभिन्न मूलो अशंसयं यथा भवति तथा अनुदयाय पु
 नरनुत्थानाय नाशं उपैति तथा हि तोयैर्मेघैर्विभिन्ना संहतिः संघातो यस्य स तद्योक्तः सहव्यवाहः पराभवं यथैवि
 शेषेण सामान्य समर्थनरूपो र्थांतरन्यासः ॥ ६० ॥ अवेति ॥ प्रचक्षितं निर्वाणं नंतरं विहितविधेयैः कृतं तत्कृतैः
 असितनगस्यां जनादेर्नितं वाः कटकाः तद्वत् श्यामभा संधनानां वितानैः पटलैः मुक्ताद्यैराकाशं वह्निदाहादि
 वे सुलोका विकसन्ति च तानि अमलधामानि स्वर्गकांतीनि च तेषां नीलोत्पलानां मधिकविस्तृता मत्सुज्ज
 लं क्रियं प्रापति दर्शनं लंकारः ॥ ६१ ॥ अनेन युतिर्महातेजा इतीति ॥ बहुसमरनयज्ञः अतोऽनुपसर्ग इति कप्रसयः ।
 सहिगुपधे सादिना आकारणोपायान् राजा ॥ ६२ ॥ अनुपपदात् कर्मेपपदो भवति प्रतिषेधेन इति वा न्तिके वा
 ख्याने भाष्यकारेणार्थ इशब्द मुदाहृत्य अस्पर्शस्य सव्यसाची अरातिं सादयिष्यन् अवसादयितुं कामः ।
 संनिर्गम्यः क्रियार्थं क्रियायां लटि शतप्रसयः इति विविधं यदस्त्रं उदासे प्रयुक्तवानित्यर्थः उपसर्गदस्य व्य
 ठावो वचनमिष्टात्मेनेपदं सपदितदस्त्रं व्यर्थता मुपनिन्ये मालिनीवत् ॥ ६३ ॥ वीतेति ॥ भूषितां शंभुना
 अनुगृहीयतेति शेषः अस्त्रेषु अप ॥ ६४ ॥ तेषु सत्सु लोक इव गतप्रभावे गतास्थमहिमा अतएव तनुः क्षीणो वीत
 प्रभावः तथापि यतोऽतनु प्रभावः तिसर्गसामर्थ्याधिकः ततोऽजिष्णु रज्जुन जयतीं जयंती लं जिदक्षि विस्मिदादि
 ना इ प्रसयः भुजवीर्यलक्ष्मीं भुजबलसंपदं उज्जैत्रा विपुरुषाकारमिति यावत् तत्कालं कुट्टितमिति शेषः प्रह्लाद
 कंक्षप्रह्लाहर्तुमियेते सार्थः अस्त्रवलापहरेपि उपायांतरेण जेतुं मिथ्या मीत्यर्थः वसंततिलकावृते ॥ ६५ ॥

नीलकंठ न्यायवृत्तेः सकाशात् विपरीतः विधिः योरुवमिव ५

इति श्री किराता ज्ञाने व्याख्या यां च ठाप च समारम्भा यां चोऽश सर्गः ॥ १६ ॥ अवेति ॥ अथ जय लक्ष्मी प्रह
 कां क्षा जंतं तं प्रपदा मुद्धर ए क्षमेषु प्रापन्ति वार ए समर्थे च्यस्ये बु प्रस्थापनादि ॥ बु तादशे बु मित्रे चि
 यतिरोहितेषु स त्मु गुकण मह ता स्तु पो रुच एव तादशे न शरा सने नैव धृति धैर्यं अति पुष्प न व द्य य न्न अद्या
 विध नुचि पो रुचे च क्रिया न्नयं किरात इति धैर्यं अवलंब मान इत्यर्थः ॥ १॥ भरीति ॥ पुनश्च नूरि प्रभाव महानुभावे
 न सहरण भियोगा त्तरण लाभा त्प्रीतः तदीय वध्या जिह्वा विविध शयः तथा च स्पष्टः प्रज्वलन्त पिप्रविस्पष्ट
 वपुः प्रकाशो यस्य सकुतः सर्व न प्रसरन् महाधूमो यस्य स सर्व न्महाधूमो अद्रि वहिस्वि स्थितः ॥ २॥ तेज इति ॥ पुनश्च पश्येत्तस्य म
 भयं किं स्वं मह तेजो वीर्यं मित्रमिव समो मित्रस्य त ए भीम अरिश्च दुर्जे तस्मिन् दुर्जे शत्रु संकेट अ स्तु त्ति त स्तु चं अर्पं शीलं
 महद्वैर्यं भुजा लंबमिव स्ता व हं भा मिव आ सा दय न्प्रा पु व न् इ द्रु क संकेट महावीर हा द्यै र्नाय ज दित्यर्थः ॥ ३॥ वंशेति
 पुनश्च अभिमाने मिमता बुद्धिः तद्व्या विषय तया कर्मणि कुत ध मे पि चारः ॥ अभिमाना स्य दे नेत्यर्थः अथ कुल शील धर्मिमा
 नव्या वंशे जित हा स कुलानुगुणा त् असुभ्य प्रा रो भ्यो वि संप्रिय तां संप्राप यापरे ए शत्रुणा अद्रोण समक्ष समीपं अव्ययी
 भावेशरत्न च्छतिभ्य इति च प्रत्यय समासं तः आ दा तु मिष्ट या आ दित्ति तया आजि ही र्वि त येत्यर्थः आ ३-पूर्वा द दा तेः सन ना त
 कर्मणि कः कीर्त्त हेतु ना वध्वेव परि तय मानः क र्तरि शान न हे ता वि ति त तीया क त्पया शोक इति वत् ॥ ४॥ यतिमिति पुनश्च
 न गानां पतिं हि मयं त मिव व द्ध मूलं वि प दं शं त र सा व ले न उ न्मूल चि च्छन् किं पुनः वि मि भो जै र्ग ध ती ति त्रि मार्ग गा गं गा
 उपपद समासः त स्मै वे ग इव इ च्य रेण लघु प्रयत्नं अल्प प्रयत्नं यथा यथा निग ही त वीर्यः प्रति व द्ध शक्तिः पुरा किल हे माद्रि
 विदत्त नाय गगनात् प तं ती गं गा हरो नि ज ज टा जू रे न निज ग र्हे ति पो रा ए की तथा त द्ध त् इत्यर्थः ॥ ५॥ संस्कार ब्रह्मादिति
 एवंभूतः पार्थः संस्कार तात् संस्कार श्चि व र च ना अन्य व सा धु व म सा धू नं प्रयोग निषेधात् इति भावः अथ वा संस्कारो व्यु
 त्पत्तिः तद्वत्वादे तो र मयै सु प्रयोगः संधान मोक्षादिः शिक्षा अभ्यास गुणः तदा हितो ऽतिशयः मौ र्खि वा अन्यत्र प्रयोग भियुक्तः
 व्यवहारः शिक्षा अभ्यास गुणः स्थान करण दयः प्रेक्ष प्रदा सा यो वा त भूषणं येषां ते बु यथा चै च्छन ति कं ते बु अन्यत्र निय

ग ३ ७

सर्ग
१७

तार्थेष्टुप्रसंगं ति हि संतीति शराः तेषु जयं तन्निह कत्वा तदाधारत्वाद्विवक्षायां सप्तमी शब्देऽप्युपपदेऽनुभावः प्रवृ
त्तिनिमित्तसामान्यादिः स एवार्थः तन्निवाशांसेऽप्राचकांश्च शास्त्रिणां स ते राहू पूर्वस्येष्टायां मात्मने
पदं उपसंख्यानात् यथा शाब्दिकं शब्दे रथं साद्यति तद्वत् शब्दे रजयंसा धितु मियेवेत्यर्थः ह न्ययश्च
ति भूयः पुनरपि समाधानेन युद्धाय मनो व्यवस्थापनेन विवृतेजः प्रवृद्धप्रतापः पुरा पुरा तनं युद्धमेव मि
थं शक्तिः सादकरं न भवतीति हेतौ व्यथा वान् परि तापवान् सोऽर्जुनः दृष्ट्वा रागाभ्यां दृष्टिभ्यां महानागो मह
सर्पः विषमिव नृनं क्रोधो ह्यापितं प्रश्रु निववा मनिर्जरा सात्विकं सर्वरससाधारण्यतरो द्रष्टुं दयोक्तिः ६ तस्ये
ति आहवायासेन विलोचनमोक्षेः प्रस्तकेशवंधस्य च दृष्टिं किरीटं केशाश्च संयता मौल्यं यस्त्र य इत्यमरः स
रंभतामैकोपासुरो आयते लोचने यस्य स तस्य संरंभः संभ्रमे कोपे इति विश्वः प्रस्नाय या प्रास सिधे चत्वे
दं जनयामासेत्यर्थः स्नातेर्मिलविकल्प्यात् रुच्यविकल्पः ८ क्रोधेति क्रोधो धकार इव तेनांतरितः तेना
वृतः सोऽर्जुनः धनो परुक्षो मेघावृतः तिग्मरस्मिः वृष्टः प्रभावाय वृष्टिजननाय तिस्र उर्ध्वो अंशुना राजी
रिवार्कस्योर्ध्वोऽश्रुरेवोदयो वृष्टिर्लिंगमिहै गमः रणा यरणा प्रवृत्तयेति । १० भ्रुवोर्भगस्तस्य रेखा
बभार ८ स इति सोऽर्जुनः ॥ अंबुदवत् नक्ष्त्रं तिस्रं वृत्तादिकर्तृर्युष्मान इति लिङ्गिः व्यापदिग्तागोदिग्तागोद्विज्जगन्निवहो
नकरेण प्रधुनय्य कृमोर्वलानि प्रशरीरोऽनंगः जेतोसि युवमनोसि चिंताभिः प्रयोजनध्याने रिवे बुभुक्षिततापतापया
मासतपतिः सकर्मकः अत्रेषु शब्दलिङ्गः अन्यथा उपमानोपमेययोर्मिन्नलिङ्गता दोषात् पत्नीरोप इव बुद्धेयोरिव मरु
॥ ११ ॥ सदिति ॥ अभिनिविष्टबुद्धौ प्राग्वहाभिनिविष्टचित्ते विषये सद्वादि ताप्रामाण्यकार्य समर्थकतेन हि सम
संप्राप्तं प्रसह्यति शक्नोति इति व्याचक्षते केचित् अन्ये तु अभिनिविष्टबुद्धौ प्राग्वहाभिनिविष्टचित्ते विषये
सद्वादिताहितोपदेष्टुं इव न ह्याग्रहीति हितं न ग्राह्यं तीति भावः विपक्षपाते कीतरोगे विषये गुणभ्यसु या गुण स

यो२

हि सुता इव सहिसमदर्शं द्विषं तमपि न द्वेषयत इति भावः अगोचरे अवाप्य न सगोचरे ब्रह्मणिविषये उपरे मे उपरता
 तस्या वागिव यतो वा निवर्तत इति श्रुतेरिति भावः शराणां शक्तिश्चित्कंठकाये शिवशीरे विषये उपरे मे उपरता
 तस्या द्यौर्महिमहादिति भावः विभाषा कर्मकदितिविकल्पादात्मने पदं प्रायेण पमा ॥ ११॥ उमापतिमिति ॥ पांडुसुतेन
 प्रगुणाः प्रक्षिप्ताः शिलीशत्वं मुखे ये वां ते शिलीमुखाः वाणाः सेनापतिप्रभ्युत्थितस्य प्रभ्युत्तस्य अद्रिपतेर्नितं वं
 कटकं हेमं ते भवस्य हेमनस्य सर्वत्राण्यतलो पश्ये स ए प्रसूयः तकारलो पश्य अर्कस्य पदारश्मय इव पांक्षर
 शयं चितुर्धंशा इत्यमरः न व्यपायां वभूवुः ॥ १२ ॥ समिति ॥ गुणानां पतिः शिवः तीव्रं तस्यार्जुनस्य पराक्रमं वप्रे माने
 तस्य परिणतस्य तटप्रहारिण इत्यर्थः सुरद्विषस्य असह्यविषैण भेदं तप्रहारं हिमवानिव संप्रियमाणः संरुध्य नम्र
 नुवभूव तस्या द्यौर्महादिति भावः ॥ १३ ॥ तस्माद्यते तस्मै पार्थय भारस्य भूतनरस्य उद्धुरणे समर्थे प्रतापे वाहुमिव अ
 विषं भतयेति शेषः अन्यथा भारो दूहनस्य दुःकरत्वादिति भावः प्रदास्यतावितरिष्यता कारणं ब्रह्मादीनां अपिका
 रणेन जनकेन देवेन सोमिन्न वस्तुदानीं चिरं प्रसेहे सोऽहः वात्सल्यादिति भावः ॥ १४ ॥ अथ त्रिभिर्भगवदभिप्राये आ
 विकुर्वन् चतुर्भिः कलापकमाह ॥ प्रसाहतेति ॥ प्रसाह तोजाः परेण प्रतिवल्नः सन्नपि कृतसत्वेनः कृतोत्साहातिश
 यः सन्नायसिस्सस्मादप्यधिके पराक्रमे ततो तस्य भाते रर्कस्य तेजोसि इव वीर्येण कौर्षेण ज्वलितानि प्रकाशानि य
 शंसिनिः पतंति ॥ उद्भवंतीत्यर्थः हीनस्याधिकामियोगे य शस्कर इति भावः ॥ १५ ॥ ततः किमियतमस्मादृष्टेति ॥ दृष्ट
 वदानात् दृष्टपौरुषात् अरिलोके व्यप्यते विभेति धूर्जटिविजयिनस्तस्यान्यः कियान्नामेति मन्या नौरिपुर्व्यय
 ते इति भावः व्यचितात्भीता तेजः प्रध्वंसमेतितेजोविहीने दर्पे उत्साहः शंतार्विषं निर्वीणज्वालं प्रदीपं प्रकाश
 इव प्रजहाति सजति ॥ १६ ॥ तत इति ॥ ततो दर्पहा न्यनंतरं अस्तोमदावलेपौ यस्य सौरिलोकः गंधेन मदगंधेनैव
 जेतुर्जयशीलस्य तन्प्रसूयः प्रमुखागतस्याग्निमुखमागतस्य प्रतिद्विपस्य अन्यो मतंगज इव जिगीषोर्नयकस्य ज
 यतायाः पदवीं प्रयाति प्राप्नोति जिगीषुणा जेतुं शक्यो भवतीत्यर्थः जय्य जयौ शक्यार्थे इति निपातः अत्र प्रलोक
 ये जयायसि पराक्रमकारण

सर्ग

१७

नो२

दीनां पूर्वस्योत्तरं प्रतिकार एव कथ्यतात्कारणमालाख्योऽलं करोलक्षणे तूक्तं ॥१७॥ एवं प्रतिद्वन्द्वीति ॥ एवं
उक्तरीत्या प्रतिद्वन्द्विषु प्रत्यर्थिषु मध्ये तस्यार्जुनस्य मौलीं दुरेखा विशदं कीर्तिं विधास्य न करिष्यन् पर्यायेन
जयावसादौ जयपराजयो यस्य एवं विधौ रणक्रियां शंभुः अनुक्रमेण इयेष पर्यायो विपर्यासः अन्यत्तरेतौ
रेतयै तदभावे अनुक्रम इत्येव नूरुक्तं ॥१८॥ मुनेरिति ॥ मुनेर्वित्रिरेरिषुभिः सभयानसंख्यो भूपतेः वल्लोद्यः
आत्मत्वापेन जन्मना सह समुत्पत्तिः आविर्भवः आत्मसिद्धिरित्यर्थः जातयोगो ह्यमनुष्मादयः स्व
भावाजातिनियताधर्माः तैर्जातिस्वभावैर्जीवलोकः प्राणिजातमिव वशांतिन्ये जीतः कर्मणि लिट् प्राणिनो
जातिधर्मानिव गणमुनिशरणातिक्रमिर्तुः श्रेयः ॥१९॥ वितन्वत इति ॥ तस्मान्निसेन्यानि संततवेष
युनिनिरंतरं केषानि गवां कुलानि वंदन्ति प्रवर्षतः क्षपाद्यने स्पृशन्ति मेघस्य वशरैर्यो धकारस्तं वित
न्वत तस्य मुने संविधिने रवंशरवर्षद्योषंति शेषः मुमुबुः न तु किञ्चिद्दृशुः तेषां तु दुरापास्तेति भावः २०
सरति ॥ अतिसौख्येनातिवेगेन सायकान् क्षिपन् सोर्जुनः साध्वसविष्णुतानां परेषां द्विषां दोषेण रागादि
ना आहतलोचनानि दुष्टचक्षुषां शशीव विभिद्यमानः आवभासे एकोप्यने क इव दृष्ट इत्यर्थः २१ ॥
क्षोभे ऐति ॥ अथ गणाधिपानां संबन्धिना तेन क्षोभेण कोपेन ईश्वरस्या कृतिर्विकारो मूर्तिर्महाहृदा
नां तरेकेपेन ध्यायामयस्य प्रतिविम्बरूपस्य दिवाकरस्या स्या कृतिरिव भेदविकारं ययौ स्वयं निर्विकारोपि
प्रतिमासूर्यस्य वत्संस्पर्शतत्तथा प्रतीत इत्यर्थः ॥२२॥ यदि देवोपि विकृतिस्तर्हि कुपितः किं नेमाह प्रसेदिवान्
समिक्ता प्रसेदिवान् समर्जनं प्रति प्रसन्नचित्तं देवं कोपो नापतयेतुः परस्मिन्पुरुषे परमात्मनि देवे स्य तो नि
र्विकार इत्यर्थः तथा च नुग्रहं यथाविति भावः विकारः कोपरूपः कुतो न कुतश्चिदित्यर्थः तर्हि तस्य निर्वि
कारस्य कथं बहिराकारभेदः कारणभावादिति चेन्न विरोध इत्याह इदं पूर्वोक्तं आकारवैषम्यं च भेदे किमिति
न चैतत्तत्राह ॥

ध०प० महतावतिशये दृष्टादुष्टादुर्लक्षचिरादुर्गहहेतुका हि ॥२३॥ विकारमेवाह ॥ विस्फेयमाणं स्येति ॥ विस्फेयमाणं
 स्यात्कृष्णमाणस्य धनुरंतकस्य संवधिनी स्फुरंती अंती अतएव मन्त्रादिषु च दृश्यमाना कृतिर्यस्यां स्तां कुक्ष्यस्य त
 क्षकस्य जिह्वा मिव ददशुः क्षिभावात् भयंकरस्यैति भावः ॥२४॥ सवेति ॥ प्रार्थः सव्याप सव्याभ्यां वा म दक्षिण गतिभ्यां ध्वनि
 तेनादितं उग्र व्यापयेन तं व्या त्ने दुष्टं मेघ मेघमिंगः शठ व्या त्ने इत्यमरः गजमिव आशशंकेत आप्यातुर्पदर्शनात् दु
 र्गैः कोविप्रनेकार्थकरस्येति शंकितवान्निर्णयः ॥२५॥ निजस्मिरइति ॥ हरेषु जातैरस्यार्जुनस्य पतंयाधावतिशिली
 शल्यं मुखे येषां तेषां शीली मुखानां शराणां जेदानीत्योजस्विभिः प्रवले रं वुन शोयादोभिर्जलग्नैः सिंधुमुखेन न
 दीमुखेन नागतानि जादां सीवनिजस्मिरे ॥२६॥ विभेदमिति ॥ अंतर्विभेदं विभेद एव पायं च पदवी निरोधं मार्ग एव
 प्रतिबंधः अन्यत्र तु आसारप्रतिबंधं विध्वंसनं स्वइते दुर्गलं न दाहादिकं न सादिय यन्ने ता नायकः जिगृषुरवि
 दितप्रयोगः संवत्तमं वहादविदितप्रयोगः न आरिलोकेषु शत्रुलोकेषु यद्यत्करोति तत्तं धं ॥ मुरविदिदित
 प्रयोगः आज्ञात मीक्षादिकः स नूतस्यार्जुनस्य ॥२७॥ शरषु चकार स्तेषां लंकारः ॥२८॥ सोटेति ॥ सोटा
 निपरैरवगीतानि च प्रथमा युधनि च पूर्वोत्सृष्टा वाणाय तस्यार्जुनस्य संवधिभिः क्रोधाज्जितैः पूर्ववाणैर्वफले
 क्रोधे न स तैः अतएव वेगिताया वेगेनेत्यर्थः पतद्भिः अतएव धिनैरपित्रासितवाहिन्यो यैस्तैरतः कृतार्थैरिव वा
 रैः पतेभावे लिट् वस्तु तस्व कृतार्था एवेत्यर्थः ॥२९॥ अलमिति ॥ अजुता अवकाकारं अवक्रशीलं च सैव
 गुणसेना लं कृतानां गुरुभिर्धनुविद्या धर्मशस्त्रोपदिष्टैरुपदिष्टा गतिर्गमनमाचारं वा स्थितानां प्राप्तानां मा
 र्गणानां शराणां सत्तां साधूनां सर्वपर्वणि असंधौ अन्यत्र प्रस्तावे अकांडे इत्यर्थः अकांडे साधुपतिदर्शनादिव
 शरभंगदर्शनात् धैर्यसादोभूदित्यर्थः ॥३०॥ वारेति ॥ वारण्यिदः पार्थशरज्जदितसो शराः विशिखा अवा सुखी
 भूतफलाग्रधो मुखग्राविफलाग्रसंतः पतंतः पांडवसायकैः क्रियाग्रहणाच्चतुर्ध्वं पांडवसायकानां कृ
 तफलभंगरूपस्य स्वविकर्मणः सद्यो अस्वदितं प्रतितीकारं प्रापुः अत्युत्कुटं कर्मसद्यः फलं दर्शयतीति भावः ॥३१॥

सग

१७

पुनरर्जुनस्य जयमाह ॥ चित्रियमा नीति ॥ अरतिरर्जुनः अतिलोवेन चित्रियमाणान् चित्रमाश्रयं कुर्वन् एतन्मोवरिकैश्च
 त्रैः कथं न भवमार्ग एतन्मोचिनः संभनः तान्वा एतन्समाकृतायाः संक्षुतायाः ध्वजिन्याः हृदयेषु दूरंगां निरखानतिस्तवान
 ३१ ॥ तस्येति ॥ तस्यार्जुनस्य पराक्रमे अतियत्नाद्धे तौरन्यो न्यविशेषेण तातिशयकरणे नातिरिज्यामाने उत्कृष्टा मोहा सति पु
 रं हंता पुरं हरो भूरि प्रभूतं पृथक् वचं वा एव वचं निदाये भवो नैदाये मेवो बुजवमिव निरासमुपेय अस्पृश्येति रतिद
 यगृह एव वचं सति निविडयो तनार्थ ॥ ३२ ॥ असंस्पृशं त इति ॥ प्रिये विणा प्रियचिकीर्षुणा शिवेन प्रहिताः प्रयुक्ताः अ
 तएव कचिदपि मर्म अस्पृशं तः शराः सुहृन्मित्रं प्रिये विणा प्रयुक्ता उच्चारिता नर्मवाद इव मुने प्रीति करावभूवुः ॥ ३३ ॥
 अहं इति ॥ अहं राघुधेः समानं तुल्या अतिरेकिणीं ततो धिकां तस्य मुनेरपूणां शक्तिं पश्यन् विषोदन् उत्साहं जेगेन
 यत्तव्या निवायमानि वलानि यस्य सप्रमादो शत्रुर्मदन इंदुमौलिः स्वमहिमाने आलम्बे ॥ ३४ ॥ तत इति ॥ ततो दे
 वः तवो वीर्याभ्यां समुद्धृतस्य प्रगल्भस्य समर एवा एवित्तस्य पांशं तं धिया शोर्जिगमिषोर्जिह्वारर्जुनस्य
 ३५ ॥ तत इति ॥ अखिलानि महेषु जालानि अर्कः पया सीय सपान्य व्याप्तं जतारं सार्थः ॥ ३५ ॥ रिक इति ॥ अथवा एतं
 तद्धर्तं तं ॥ अर्जुनस्य पाणिः रिके वा एतन्मो निषंगवक्त्रे तूणीरमुखे अत्यक्षीणेन गतां तोरे एव पीतजलेन गस्य
 अचलस्य अश्मरं प्रेशितागर्भे प्रदेशे इत्यर्थः स तर्षं स तस्मै यथा तथा म तर्गस्य पाणिः लक्ष्म्या करं इव सविश्रंभं सं
 येव वा एत इति ॥ सविश्वासं निपपात ॥ ३६ ॥ अत इति ॥ शरा एवार्थं धनं तस्मात् व्युत्तं भवे तस्मिन् रघुधो निषंगे सह
 सो अर्को ध्वस्तार्थसारे न वधनसारे वंधाविव तत्काल बंध्य प्रणयः वितथ कामे मोदप्रयासे अर्थ प्रार्थना सर्वः
 ता ॥ अर्कोऽर्थः एवेति भावः संपाणि निर्वान्यतां कृतं धृत्वा पवा दराहि संकामयत इति निर्वान्यता कामः शील कामी मि
 क्षाचरिज्योः संसेवेत्युत्प्रेक्षा अभिमुखं प्रपेदे यथा कश्चित्कृतः तत्काल कृतोपकारमपि वंधुं पूर्वोपकारस्म
 रणात् पुनः पुनरनुवध्नाति तद्धृदियर्थः ॥ ३७ ॥ आद्यद्वयमासेति ॥ अस्य मुनेरग्रे व्यासा वं गुलिके अतिप्रयागुलिः
 तस्मात्तत्तयोर्गुणौ निर्णोर्भेदाभेदादिनि मते विधेयमार्गं कर्तव्या न्येवेण उन्मुखस्य प्रवृत्तस्य गामुवं जिगीषोर्त्त

ना ११

ता ४

वालि २

यकस्यम त्रिबुद्धिं नयः षाड्गुणप्रयोगं गुणप्रयोगः तौ नयप्रयोग विवक्तृगौ निधंगौ स वेगसंस्मरं रक्षा निरुग
 मा ज्ञातप्रावेगस्त्रितभ्रमश्चमिधानात् गता गताभ्यां जी तायांभ्यां प्रावाचोद्वापाभ्यां वा यद्वयामास अन्यत्रतु विवर्त
 यामास शरगुरुणयपुनः पुनः तूरोणीपाणिः व्यापारयामासेत्यर्थः ॥३८॥ **कृपाया** वभारेति ॥ शून्या कृतिरिद
 नाशा तनिसो जस्वरूपः प्रज्जुनः नोवीत महेषु जालौ वीतानि रिक्ता नि महेषु जालानिययो सौ महेषु धीमहाति
 षंगौ विजिह्वः शून्यः **लोकः** युगांतसं शुष्क जलौ शुषः कइति निरुक्त कारककारः पूर्वापरा वं बुराशी वभार उह
 तेनेति ॥ पार्थस्यो तूणि रयोरिक्ततया हेतुना यथांशो ज्यैतौ नानिमित्तेन वा एव स्य रूपेण दुर्निमित्ते नैशुको ज्य
 तेषां पिसंतः स्यामापदं प्रो **विसृज्य** विपत्तिमग्न उपकारिणं वर्गं शे चति हि स्वव्यसना त्परकी यव्यसनमेव
 संताप करमित्यर्थः ॥४०॥ प्रतीति ॥ प्रतिक्रियायै प्रतिकर्तृ मसमैव इत्यर्थः तु मर्त्या भानववचनादिति चतुर्थी त
 स्याज्जुनस्य पाणिः पराशुखे वि तत्कालवै मुख्ये कृतोपकारा तस्मात् तूणी मुख्यात् मित्रकुलादार्यः साधुः क
 तइ इव आर्यः साधु कुलीनयो रिति विश्वः कइए एविक्लेशमियाय गौरादहा तू एषा द्वा तू निपा ॥४१॥ तदानीं
 भर्तुः स्वामिनः कर्तारि **षष्ठी** पश्चात् क्रिया पश्चतः करणं तू एयुग स्योपकारिणी उपकारिके वय ज्ञाता तथाहि
 संभावनायां स्यो ग्यतायां विफलीकृतायां पशुः स्वामिनः पुराऽग्रे प्रासितव्यं प्रासितं स्थितं बहुलमरुणा तभावे त
 व्यप्रत्ययः साहसं भर्ता संभावितस्या वरे अनुपकर्तुरनुजीविनं तत्सं मुख्य मनुचितमित्यर्थः ॥४२॥ तमिति ॥ शंभु
 राक्षिप्तानि आहूतानि महेषु जालानियस्य तं मुनिं तत्तु विचार मध्ये वाद मध्ये हतो नरीयं निरु नरीकृतं विपक्षं प्रति
 वादिनं वक्ता वादी गुरुभिर्दीर्घे निगृह्याने रिवलोहैः लोहमयै शरैर्मर्म सुनिस्तु तोदव्यं या मास ॥४३॥ **ज्वल**
जहारेति किंच मस्मान्मुने रचिर ए शीघ्रं च ज्वलद्भिः मत्तिभिः द्यातिता हेमः सौवर्णः लेसा यस्य तत्तत्तथोक्तं व
 र्मकवचं चंद्रप्रवलः मरुतं तं गत एक नीलं केवलं कृष्णवर्णं एके मुख्या न्ये केवलं समरः तद्विस्तृतः तद्विस्तृतं स्पष्टं बुद्ध

सर्ग

१७

नई

च

स्वस्वमिव जहार तदोभयमायया मुक्तं च कुको मुनिर्मधनिर्मुक्तः सूर्यवदिदीप इति भावः ॥ ४४ ॥ अथ युग्मेनाह ॥ वि कोशे
 तिसोर्जुनः तनुत्राय त इति तनुत्रयं म अतो नुपसर्गकः तनविना विकेशः कोशा दुष्कृतो निर्धूततनुः शोणाली ८ मुक्तिः ततो
 विशेषण समासः तस्य विकोशनिर्द्धूततनोः महोसमा हा ख कृ स्य तथा ल वि विष्णु तायां सयां फल वतः मुक्तं च
 क स्यात् हे प्र प्रति द्विषे म्रै व रुषः व रुको प स्य सम स प्रति ग ज स्या मे म्रै क्षि प सूर्य व द स्य निरस्त मुखा वरण स्य नाग
 स्य ग ज स्य च ॥ ४५ ॥ वि बोध स्येति ॥ घ नाना ध्वनिना ग जिते न विधो धित स्य शै ल संध्या त दूरा द पे त स्य नि क्रांत स्य हे
 सिंह स्य च तथा निरस्ता धूम स्य रा वि व हे प्र रु चिं शे भां भे जे ए ते ना स्य ती क्ष्ण ता वे र नियां त न करण दुर्मद ल मन सि
 ते ज स्मि ह्या ह ता नि प्र व रु चि मि ति सा दृश्या क्षे पा द सं भव द्द स्तु सं वं ध नि दर्श ना ले का प मा ॥ ४६ ॥ अ चि त्त या
 मि ति सा दृश्या क्षे पा द सं भव त दा नी क व च प त न स प्र ये म हीं ग तौ इ षु धी ति वे गो अ चि त्त या प्र ति ना म अ ये त न ये
 पि त दी य रु द्रे स्या मि व्य स ने यु क्तं या ग यां अ किं चि त् क र ता दि ति भावः प्र नु द्ध ता म वा क्शु ख हं प्रा य्य ये त न या यो गे
 त न्य वि व्र त्तु रि वे सु मे क्षा अ ये त न ये वि प्र वा क्शु ख ता द्धे त न धर्म योगा दि ति भावः स्थित मि ति ॥ वि षु द्धे निर्मले त म सि
 विशुद्धे स ल गु ले स्थितं तपो वीर्य मयेने तपो वीर्यो भ्या मा ग ते न धा म्ना ते ज सा यु क्तं त म र्जु न ई श ख प्र विश्व क र्मा वि
 व श्वं त मि वा ज सं श स्त्रा मि धा तेः शस्त्र क षणे रु ल्लि ले ख त त द्वा ॥ ४७ ॥ सं भे ति सं र त वे गे न सं भ्रा ता ति शो ये न उ क्ति त व द
 ने षु स ते दु रे षु गा त्रे षु वा धि र्यं स्तं मि त्वं उ पा ग ते षु स त्सु अ ग ति ता इ षु रा शो ये न त स्या र्जु न स्य आ त्म न्युः स्व को पः
 लो ह स्य वि कारो लो हः का र्ण्य सः ति र स्क्रि य ते षा ये ते न ने ति ति र स्का रः कं मु क र व व भू व रो ष व श त् अ किं चि त् प्र
 ता रे दुःख मा शा री दी र्थः को धै क व र्म नां वी रा णां कि म ये लो ह चा रे रि ति भा वः ॥ ४८ ॥ अथ युग्मेनाह ॥ तत इति ॥
 अनु पूर्वो पूर्व पूर्व मनु ग तौ गो पु द्वा का रै अ य तौ दी र्यौ व र्तु लौ च वा हू र्य स्या सौ क्मी मा न शो भा वा न्द र लो ह त दि
 ग्ध देहः स्रव दु धि र लि प गा वः पा र्मि धा ते स्तं वि षु टि के गु ल्फौ पु मा न पा र्मि र ध स्त यो रि स म रः क्षि ति वि धु न्ना

३७
३७

४७

३८
३८

ध० प०

मि ९

नृपकंपयन्ति वेगेन आस्कंद्य प्रमिदुस्त्विमुक्ततादः सोऽर्जुनः ॥ ५० ॥ साम्प्रमितिः ॥ मद्योनः इन्द्रस्य अशनिना वज्रेण ॥
 साम्प्रग तेन कल्पेन शशांकस्य सकले ॥ तस्यैवा कतिर्यस्य तद्वद्वकमिस्यर्थः पांडुरं च ततद्वदेवेति भावः तेन शशांककलाह-
 ति पांडुरेण धनुषाशंभुं विभित्सुः भर्तुमिद्युः सन् महानिभो विषाणेन संभमिव जघान ॥ ५१ ॥ रघरेति ॥ रघेण पतेत्ती-
 सा चापयष्टिः भुवने प्यरेण परेऽप्यो न सि परज्योतिर्विस्थितेन जहू नाराजर्विण्ण समुद्धता अनेकमार्गा सिद्युः गंगेव भ-
 व्येऽप्रात्मनि संनिदधे सम्यक् निहिता अंतर्हर्तृने नीतेत्यर्थः ॥ ५२ ॥ विकार्युक् इति ॥ विकार्युक् अतएव परिच्यु-
 तोदार्यः दानवर्जितः उपचारः सत्कार इव कर्मसुरण कर्मसु कृतैषु च शोचनीयः सोऽर्जुनः शूलभृता सलीलमधूपाते-
 अनतिगा ७ प्रहारैः पत्रिभिर्दूरमयं तं निविद्धि पे नुनः ॥ ५३ ॥ उपोठेति ॥ उपोठमा सत्को कल्याणं ॥ तं अस्त्रलाभरूपं स्व-
 र्गादिकं च यस्य सः वीरव्रतं आहवा निवर्त्ति रूपं तीव्रं तपश्च भिरक्षि नृपुण्यो यो रण एवाप्रमत्तव्रतिवृत्तीति पुराण-
 एण प्रमत्तः संयतात्मानो यंतचित्तः मुनिर्ऽर्जुनः कश्चित्पस्वी चतैः शिवस्यैषुभिः जवो पवासेरिव ते पतसः कर्तव्यमिदं
 ॥ ५४ ॥ तत् इति ॥ ततश्चापां तर्हर्तृनां तं ॥ सोऽर्जुनः प्रगभूभिर्विपदि गंतव्यस्याने शरणमिस्यर्थः कुतः व्यवसायसिद्धिं स्ती-
 मानं अवधिं साधकतममिस्यर्थः अन्यैः परैरतिदुस्तरं दुरतिक्रमं तेजः श्रियां प्रतापसंपदां आश्रयं हेतुमिस्यर्थः उत्तमा-
 सिं महास्वकं सन्महादिनादिसमांसः साक्षात्प्रत्यक्षमहंकारं सविग्रहमनूनमिवात्मलं वे ॥ ५५ ॥ शरानिति ॥ अनवयव-
 मी अगर्हकर्म प्रवद्यपुरेयं सादिना निपातः शरान्वै प्रवद्यन् स्वउयन् वीराः निस्त्रिंशभृता स्वकुपुतेन हसन्तसा-
 र्कशुना अर्कशुसहितेन उर्मिणा वारिधि रिव दीप्तः सोऽर्जुनः प्रविचारमार्गैः स्वकिं नंगतिं प्रदेः चचार ॥ ५६ ॥ ०
 तवेति ॥ भागिरूपलक्षितः सहस्ररश्मिरर्क यथा निजे वर्त्तते न भसिष्यामयः प्रतिबिंबरूपः स नृपः सुच दृश्यते तथानभसि-
 प्राशुशीघ्रं वनस्थलीषु भ्रमन् स नृ सोऽर्जुनः स्पष्टदिमूर्तिः स नृ भूतैर्गणैः दृश्यो यथेव नभस्य प्लुचानेक इव दृश्यते तथा सोऽपि दिवि
 भुवि च शूसे च यत्तु योगपदे

सिने १७

भ्रमादेको व्यनेक इव दृश्यते तथा गणैर्दृष्ट इत्युल्लेखः ॥ ५७ ॥ सविती ॥ शिवेन प्रयुज्यते ॥ क्षिप्रः तेन शिलीमुखेन तस्य प्रदेष्टा च मुष्टिप्रदेश
 मवर्षिकृत्वा तस्य स्वकृदि मुष्टौ स्यादियमरुः अथ वर्जितांगे लूनविग्रहः असिः स्वकृत् तस्यार्जुनस्य पाशः घनस्य मेघस्य वप्रात्त
 टात्तु वै युक्ता विद्युत्संवधो अग्निरिव ज्वलन् पपात् ॥ ५८ ॥ आक्षिपेति ॥ आक्षिपान्यपहृतानि व्यापधनुः आवर्णं वर्म इषुजालेन च य
 स्य संहृमिप्रदेशो भूमिभागं इव रितः छिन्नः महास्वकृत् ॥ ५९ ॥ रणे मध्यमा स्कंदनं संख्यमित्यमरः अवधूतोतिरस्तः सार्जुनः उ
 त्पादितमुद्यानं यस्य सः भूमिप्रदेशो भूमिभागं इव रितः शून्यः प्रकाशेन निर्वाधश्च भव ॥ ५९ ॥ स इति ॥ परात्परस्मात्स्थेयः
 पूर्वादिभ्यो वेति विकल्पात् तस्माद्देशः स्कंदनं भंगं प्राप्य अमर्षवान् सार्जुनः भुजद्वितीयः भुजमात्रसहायः सन्नपि विजे
 तुमिच्छया द्रवेभ्यः इतरालितेषां द्रवे तरेषां कटिनानां पयसा मिव करकावर्षो पलस्तुकरका इति क्लृप्तः ॥ ६० ॥ शमनां सं
 वेधिनीं परिरुग्णाः भग्नाः पादपायया सातां वद्विंससर्जं अश्मजिर्जघानेत्यर्थः ॥ ६० ॥ नीरंध्रेति ॥ शिलाविताने शि
 लाजाले भूतानां मविपत्तिना ईशेन स्वयं परिगमिते नीते सति इंद्रस्तनुः उद्धायेण उद्धेद्येन स्थजितं नभोदिशामंतरालं
 येन ते नीरंध्रं सांद्रो हंतीति कुतः इगुपलक्षारः कप्रसयः क्षितौ रुहास्तेषां जालं चिद्विषेपगमिव तीति प्राप्तादिकपा
 टः ॥ ६१ ॥ निःशेषमिति ॥ इशानः शिवः शानन्निःशेषं यथा तथा शकलितानि वल्कलानि त्वः अंगानि शब्दाः सरोमज्जा
 न्येषां तैर्भुवमजितः कषायो रागः स्वरैस्तेन रंजितमिति यावत् रागे कषाये कषाये स्त्रीति वैजयंतीति न त्रिंशच्चि ववर्णं कुर्वद्भिः
 सकुसुमपल्लवैः तैर्नैर्गृह्यै रंगस्य युद्धं गणस्य देवताभ्यो वल्लिं पूजामिव व्यातेने ॥ ६२ ॥ उन्मज्जैति ॥ जंजीवी अर्जुनः उन्
 मज्जन् उन्तान् मकरो जलगाहविशेषः अमरापगायाः जंगगा इव वा एतदाः काण प्रवाहस्य वेगेन प्रतिमुखमभिमुखमे
 यं प्रागयुक्तं कश्चिल्लान्निभं कनकं गहनं काष्ठं व्यातिशयद्योतनाय विप्रमितलोचनस्य त्रिनेत्रस्य वक्षः प्राजद्वे
 हतवान् ननु आजद्वे इत्यत्र कथमात्मनेपदं आह ॥ यमहं न रसुत्रा कर्मकाधिराकारनापि स्वांगकर्मका इति

स १

स ३

भुजाभ्यां २

२३९
घ०५०

प्राप्ते मुनेर्दे

वत्तव्यवत्तात् अत्रोच्यते दिना चरणाच्च न हि युद्धं संनद्धं स्थितिनिपुणा
 अपि मत्स्या स्ववक्षसा इति प्राञ्चरंति अतिरुस्य भुजा स्फालनं किं जानं तर वक्षमाण भगवत्कर्तृका विनयस्य
 हेन प्रतिघातविरोधात् विषमि तलोन्नस्याभिमुखं एते हान्यस्तु अव्यवधानात् पूर्वैरेव दूषितः तस्माद्वाक्य
 रणात् रात्तु वक्ष्यं ॥६३॥ अभिलषत इति ॥ कीर्तिलक्ष्म्यारूपाय साधनभूतं अरि सैज्यैर सुगमं दुरासदं वि
 क्रमं अभिलषतः शिशुसनुपक्षेयतर्किन्नुत् महत्फलं प्रार्थयमान स्यो हर्षः अतएवांकमतिक्रमज्जागतस्य उ
 त्सर्गमाकूठस्य पांडवस्या विनयं स्मरति ॥ अनेन उक्तं वात्सल्यमेव सहनकारणमिति सूच्यते शिशुहेतुं सवे प्रि
 यस्य परमप्रेमस्य दस्य कुतः एक एव सनुः तस्य एव सनो रविनयं जनक इव ॥६४॥ इति श्री० दशवचसं स
 तदशसर्गः ॥१७॥ ॥६५॥ तत इति ॥ ततो मुनिमुदि युद्धानंतरं उदग्ने महति द्विरे दे इव भीमो भुजावे वायुधं यस्य
 तथा भूतेरणमुपेयुर्विंशं चरः स्वयमपि सवाल धिसत्तू एधनुरपास्य मुदिमिर्वनै लोह मुकुं रैरिव प्रतिजघान प्राङ्मु
 निकृत्तो पशधस्य प्रतिघातं कृतवान् इत्यर्थः घनाः कटिन संघातमेव काटिन्य मुद्रा इति वैजयंती विस्तारे लोह मुकुं
 रति विश्वः यद्यपि मुदिशब्दो हस्तो मुख्यानुबुद्ध्या सरणिः स्यादरमिस्तु निःकं येन मुदिने एव कोशे उभयतः
 याप्रापणात् द्विलिंगः तथा व्यत्रोपमात्र सारूप्याय पुल्लिंगे ग्राह्यः दुत विलंबितवत् ॥१८॥ हेरति ॥ हेर एव सु
 तयो रम दुनि विं यथा तथा संवलिताः संघट्टिताः अंगुलयो येषां ते मुदीकृता इत्यर्थः तेषु पाणिषु जातः तयो
 कः स्फुटं तीनां दलं तीनां अनल्पानां महतीनां शीलानां रव इव दारुणाभिषणो ध्वनिरुत्पतन् उड्डुर्दरीभ

सर्ग
१७
समाप्त
सर्ग
१८
नि

तो गिरिर्देवीषु गुहासु प्रति नमो प्रतिदध्वने ॥ २॥ शिवेति ॥ कविध्वजः शिवस्य भुजा हतिभिर्मुष्टिद्यौ तैर्मित्तां विदीप
णः पृथ्वः उरवः क्षतयः प्रहारवर्णः तासु स्वमिवा तु वभूव क्षतिदुःखं नाजिगणदिसर्पः ननु दुःखं दुःखवेगेषु कथम
गणनेन वा कं इति कश्चन नामको नखलु स ह्यवतां सहापि कपतां बहून्मनसां मनश्चिनां अमुकते रनुकारणस्यापि
नयस्य अपि क्षमो भवेत्तमनस्थिनां चरित्रं न द्यदनु वर्ततेपिन कश्चिदीष्टं तदा चरणां तु दूरावा तौ रौ दूरसाविद
मनसां मनश्चिनां कुतः सुखदुःखं गणनेति भावः ॥ ३॥ ब्रह्मेति ॥ ब्रह्ममुखेभ्यः व्युत्तशालिस्तस्य शिकरेः स्थगितमाच
तेशिल्पा तथामं भुजां तैः वक्षो यस्य ते चोक्तः उमापतिरभि नवमौ षसरागं संध्या रागं विभ्रतीति तयोक्ते न जल
धरेण समानं तुल्यं यथा तथा वमो ॥ ४॥ उरसीति ॥ शूलभट्टा उरसि प्रहिता अर्जुन मुख्यः सह्यमहीभटः सह्याचल
स्य रोधसितटे भृशरयाः तीव्रवेगाः सिंधोर्महोर्मय इव मुहुः प्रतिहितं ययुः ॥ ५॥ निपतित इति ॥ अयुगानि च
विषयस्य तस्या युगवद्भुषः जितोचनस्य प्रायते दीर्घः परानियुगे परतो रावद्धोर्मुख्योर्हस्तयोर्दुर्गो मुख्या
तु वक्ष्या सरलित्या दुरानि स्तुतिः कतिदेन मुखेनेत्यमरः प्रकृते तु मुखिया तविवक्ष्या प्रयोगः शिरोधरायाम
पि अपि शिरोधरमपि कंधरं समं युगपत् निपतिते सति किरीटिना अर्जुनेन मदादिव कीर्णचहारिवात्रिचतुरा
णि संख्याव्यये सादिना समासो न बहुव्रीहिः चतुरीचतुरोचप्रकरणे याभ्यामुपसंख्या नमिति समासांतोचप्र
त्ययः त्रिचतुरेषु पदेषु तुलितदृष्टिपूर्वितनेत्रं यथा तथा च स्वलेख्यमितं भावे लिट् ॥ ६॥ परित्रेवेति ॥ परिभ
येन उक्तं रूपेण उदित उत नो यो मनुको धसे न विद्वद्वितः प्रज्वलितः भृशं जव समप्रिस्थस्य ह्रस्वस्य जसा बलेन शरीक
लाभरणस्य दुर्मोलेः भुजद्वये करयुगेन विमज्जविद्योऽसमाददे जग्राह ॥ ७॥ प्रववनेति ॥ अथ महारणे महारुवे मत्स्याया
वाभी संयसामत्तनः यंत्रे कयोले च मत्स्यमे देवलीयसीति विश्वगुरुभुजावेवायुधं तेन गर्भितयोः तयोश्चिवा र्जुनयोः क

रणानिकरचरण बंधाएवमंखलानि तेषां संकलना संघटना तथा गुरुदुस्तरहिमा जलस्थितिमात्रेः संवलनं कं पस्तस्याहर
 णाध्याशेषक कर्तारिहर्षु र ए प्रवचने प्रवृत्तः ॥५॥ अयमिति ॥ अयं पुरोवर्ती पुमान् असौ प्रसिद्धदेवः दृढमः प्रस
 द्दगं समीपदिगं तेवार्ति शैतदोक्तं अदसस्तु विप्रकृष्टं तदिति परोक्षे विजानीयादिति जगवान् उतपां उक्त्वा अयं हि तिस्र
 दवस्थायां भ्रम इति वेदितव्यं अथपति तावस्थायां माह मुनिना अथाहुः अधः स्थितं अथ शशि मौलिना अजेन देवेन
 समधि रूढमिसेवंगो मुमुहुरे मुहुरे चिसे भावे लिट् ॥६॥ प्रचलितमिति ॥ असहिष्णुता तथा भ्रम सहमानेन भू
 मता शैलेन भ्रमावभया द्विनाशभया दिवमुदुर्बधकविध्वजयोः कलिते चलने सति प्रचलितं च ले आस्थिते तूष्णिम
 वस्थाने स्थितं तथैव तस्य विनमने सति तमि ते आनामि उन्तमने सति उन्तं उदनामि सर्वत्र भावे कः ॥७॥ कर
 एति ॥ करणानिकरचरणानि बंधविशेषाः तात्परेवमं खलानि तेभ्यो निःसृतयोः मुहुर्मुहुर्मुकुटेष्वयोरित्यर्थः कृतमु
 जध्वनिबलपुण्या तथा विवल्गोक्तं तावमात्रयोस्तयोर्ह रपार्थयोः अरणापैः पादविक्षेपैर्निपतिता निरोधं
 सिधा संताः सरितः स्थलीः परितः स्थलीषु प्रसस्युः अभितः परितः इत्यादि नाद्वितीया जानपदे सादिना
 केचिन्मार्थेऽपि कृत्वा तस्योभदुद्धल सलिलाः सरितस्थलानि प्रमज्जयन्ति इत्यर्थः एतेन तयोर्भिरुक्तः ॥८॥ विय
 तीति ॥ वियतिवेगेन परिप्लुतमुत्पतितं तिस्रं पुरं जयिनं त्रिपुरं तं केजिदक्षी सादिना रनप्रसयः कविध्वजः चरण
 भरेण नमितः क्षितिः सतयेने समभि स्युः अभितः स्युः अंतरामध्यमार्गं चरणयोर्भिर्जगहेति गहीतवान् उत्पतितस्य
 भगवतश्चरणौकराभ्यां जगहेत्यर्थः ॥९॥ विस्मित इति ॥ तेन कर्मणा चरणैर्हृत्कर्मणा सपदि विस्मितः सविस्मयकर्म
 णां स्वयं करः मोक्षप्रद इत्यर्थः पुरः पुमान् हुरः अत्रैव हि तोक्षेण कामो यस्य तं गकामप्रतसारपीति मकारलोपः अन्तममन्तं
 पार्थं वससा परिरभ्य निमित्तवगाते मालि लिंगरव्योद्धतावतम् ॥१०॥ तपसति ॥ भगवान् देवोऽस्यार्जुनस्य विपुलस
 लेतया सत्संपदेत्यर्थः यथा मुदं ययौ तथा तपसानययौ तथा हि सतांगुणं संहतेः तपः सवादिगुणसंघातात् समतिरि

कृतेतिप्रमितामोदुमैःप्रखिलरोमायैःगणपतिमिप्रमथार्यैःउत्रैःपरिवर्दितेनसाधुसाधितिसंस्तुतेनवदिप्रमि
 यदनस्तुष्टैःकर्मणिक्तःहरेस्नुनातपसाकृतंफलमगवानसाक्षात्कारलक्षणंयततस्मिन्कृतंफलसतिरस्यःकृतध
 तिकृतसंतोषयथातथाफलजायसीफलाधिकाइतिवक्ष्यमाणस्तुतिर्जगदेकव्यता॥२१॥शरणमिति॥हेअजितहेअ
 पराजितहेनगवन्प्रतिकारुणिकमतिदुःखलुतदस्यप्रयोजनमितिठकभक्तिगम्यभक्तिमात्रसुलभंभवंतेशरणंरक्ष
 कमधिगम्यजितमस्योजनाःअमराभूवयर्थःससुरासुरस्यजगतःभयैर्विराजंतस्यप्रविरचितारोभवंतिशार
 णंगहरक्षेत्रोरितिविश्वः॥२२॥विपदइति॥हेईशपुरुषोत्तमतिशोभःयावत्तवततिःप्रणयोनक्रियतेतावेदेवएकपुरु
 षमेकाकिनसंतंअवसादकरीविपत्तयतिप्राप्नोतिकामसंपदमनोरथसंपत्तनभिकानवशोवर्ततेनानिष्टवत्सनामति
 रक्षप्रतिरित्यर्थःयदाहंप्रणमतितातएवसंवत्सम्यतइतिभावःप्रमिताक्षरावत्॥२३॥संबेवंतइति॥दानेशीलंस्वभावो
 निजधर्मोयेषांतेदानशीलाःसुमेवोपैरानैकुर्वंतीत्यर्थःतस्माद्दानेपरमंवदतीतिभावःकुतोयतो जन्मदुःखपशं
 तोदुर्भवतःपुमांसःविमुक्तैःसंसंवतेभवतमितिशेषःतच्चिंत्यंफलार्थिवादितिभावःकिंतुनिःसंगतिस्पर्हःआन
 तेभ्यंप्रणतेभ्यःफलसीतियरतत्केवलनिरुपाधिककारुण्यकरुणस्यार्वेभ्यजनहिस्कार्यमेतदेवचिंत्यकेव
 लंपराय्यादितिभावः॥२४॥प्राप्यतइति॥यत्तीर्थंइहप्रस्मिन्लोकेदूरगताप्राप्यतेस्मृतिमात्रसुलभमित्यर्थः
 जंगदिकेनतथेतिभावःयत्तीर्थंअमरलोकेगतायफलतिफलंप्रापयतिअत्रापिस्मरंमात्रोदेवतिभावःभवःसंस्त
 रःसएवाएवःततोवाह्यंविर्भवसेसारातीतमेष्टप्रदमित्यर्थःवहिर्देवयजनेभ्यःइतिवक्तव्यमितिप्रलयःसर्वका
 माप्रयोजनेयस्यतिसर्वकामिकंप्रयोजनमितिठकसर्वकामेभ्यःप्रभवतातिसर्वकामिकंतस्यैवप्रभवतीति संपा
 दिभ्यश्चकृतादृक्तरसेनेतितीर्थं तारकंभवतकृतेअन्यरादिसादिनापंचमीअन्यन्तोस्तिओपष्टदसिकेवत्तं॥
 २५॥अजतीति॥हेवरदहविप्रतिमान्प्रुच्यतिमिलिपदेकेवलंयजतिप्रतिहतमतिउपहतबुद्धिःतवद्वेषीद्योरांगर

सगि
१८

मयते०

ए५

अथअथप्रोक्षावभवतिप्रवेतिसंबोधनं

तिनरकमेतिनयेतावतातेरागद्वेषकलंकशंकेयाहइयमितिहेअनघनिःकलंकइयंभक्तनयाभक्तयोरेवैयर्थ्यविधेयप्र
 धान्यातस्त्रीलिंगसापराधुस्तानिमित्तशक्तिःस्वयेष्टितमहिमातवकेचित्भक्तेद्वेषिवाकुत्रापिचित्तमंदोबु
 द्धिवैषम्यनास्तिस्वकर्मणैवजंतुसरतिपततिवाहंसाक्षिकतयासर्वत्रसमइत्यर्थः॥२६॥दक्षिणमिति॥हेअणत
 दक्षिणप्रणतेषुदक्षिणसपन्नदक्षिणपरधंदानुवर्तित्यस्यसंप्रणतदक्षिणःदक्षिणसरलोदपरपरधंदानुवर्त
 क्षितिविश्वःशिवकरींअथसकरींहेअहंलियादिनाटप्रलयःटिहातुकिपतवदक्षिणंमूर्तिंतलतोयथात्ये
 नाविदिताविराजिणारागद्वेषवतापिभक्त्याविहितातवसंसर्तरेवमुक्तिनिदानमित्यर्थःस्वागतावत्तं॥२७॥
 दृष्टेति॥प्रेक्षयाबुद्ध्याकरोतीतिप्रेक्षाकरीविमर्शकारीदृश्यानिदृष्टाज्ञात्याअचरणयानिविधायकतव्य
 निजकृताअपयैर्मुक्तंपदंयतिअविद्ययामृतंतीर्त्वाविद्ययामृतमश्नुतइतिश्रुतेःज्ञानकर्माभ्यामुक्तिरित्यर्थः
 किंतुतेअपिज्ञानकर्मणिद्विषयेवमुक्तिसाधनंनान्यद्विषयइत्यशयेनहसम्यगीतियःपरंपश्यति तस्यसम्यग्
 दृष्टिःसम्यक्ज्ञानंयश्चासामुपास्तएवसाधुःविधेयंविधतेसएवसाधुकारीत्यर्थःमतमयूरवत्तं॥२८॥मुक्ता
 इति॥मुनयोव्यासोदयःस्वशक्त्यानिजयोगमहिम्नामुक्ताःतथाहितोपदेशविधिनिषेधवाक्येस्पृतीतिहासपुरातनमुखेनप्रजा
 नांउपकारवंतःकृतोपकाराश्चमोक्षप्रदस्तुतेषामनेषांलमेवेहाह॥॥समिति॥अधिंमधमाअधिंमहिमाहमेवजोपेतस्य
 शरणंप्रपन्नस्यसंवर्धनीदुर्गताएलिदुर्गतालिककर्मलिबंधकनिपुणपणनिसमुद्धिनत्सितेवअसमर्थाएवेमा॥२९॥स
 न्निवृद्धमिति॥अतिजंतामायांवद्धरुपमतिमायःआद्यादयःकांतायेष्टितीयेतिसमासःहेकरुणमयसन्निवद्धस्वकर्मणा
 दृढवर्जंअतएवाहार्यमेरन्ध्रेदंभूरिप्रभृतंभुवनानांदुर्गतिभयंनरकभयंस्यान्नरकस्तुनिर्यागैरकोदुर्गतिस्त्रियामित्य
 मरःअपहंतुंअशुताकृतेविचित्ररूपंरुद्राणामायांविगल्नीलंविभर्त्सित्वैवकांनूवंधिविग्रहःभवतस्तु
 परोपकारस्य॥३०॥नेतिहेदेवयेतस्तवचिन्तेरागदुक्तंनपरमयोजितादिभक्तिभावःतथापिपरमानिरक्षिणीया

च०प० विलासितासंगसंवेष्टाशिलाताभीसाचरणादिषु विरहणात्ततोयत्रिकव्यसनतयेतिभावः किंचनशरीरसंघा
 गवधूः प्रसिद्धयेतदितिभावः तथापिमन्त्रायस्मान्नासितस्याभस्मीकरणदितिभावः ॥३१॥ तवेतिहेवसंगजस
 लोमकेकरिर्नर्मउत्तरीयं संख्यानेव्याजमुत्तरीयं चेष्टामरदुस्पर्शमितिभावः ॥ कीवेज्जलं द्रवो महानहिः सारसनं
 कटिभूषाविशेषः यो न्येषांप्राणहरइतिभावः ॥ कीवेसारसंयथापुंस्वयांस्वलेविच्छिद्यमरप्रास्पंक्तिः क
 पालमालास्रकृमात्तंशवमस्मन्वेदनेउत्तत्राप्यस्पर्शममंगलं ज्येतिभवति एतादित्यवस्तूनिहिमोमुकस्यास
 मेचकासात्तुल्यतयेतिभावः ॥३२॥ प्रविग्रहस्येति ॥ अविग्रहस्यापिवस्तुतः अशरस्यापिसतोअनुलेनदुर्वे
 धहात् अमृदशनहेतुनकेनापिकारणेनेत्यर्थः समेतासंतामिन्ना विलक्षणद्वयद्विविधास्त्रीपुंसामिका मु
 र्तिर्यस्मिन्कर्मणि तत्समेतमिन्नद्वयमूर्तिर्यथा तथा तिष्ठतः अशरीरमेव विरुद्धं तदपिपूर्वोक्त्यस्य तस्याविर
 हवेष्टाभरणस्यापि सैतः कांततारमणियतादृश्यते नान्यस्य दृश्यते तद्विद्यो असे महिमितिभावः ॥३३॥ आत्मेति
 हेदेवंभूतसंघः स्वशरीरसंघातं आत्मलाभपरिणामनिरोधैः जन्मजरा मरणैरुपेतोयुक्तोनासितेनेकरणेनहेत
 र्वमुच्यतेतिगसर्वलोकोत्तरउपमीयते अनेनेति तदुपमानं नसि उपमीयते तत्तु उपमेयं अपिवास्तिककश्चित्तु
 तस्यदृशोस्तिहेतुना न्यसदृशः अन्यसाधारण्यदितिभावः ॥ वतमुक्ता ॥३४॥ एमिति ॥ हेनाम्यसंस्थावरजगमना
 अंतःसहर्तृत्वयहेतुना विश्वं सर्वजगत्प्राणिनि जीविति त्वगिराहेतुवर्तकर्मफलभोगान्हेतुपलेरुण्णिनिवर्त
 यसितेषां ह्येववंधकप्रोक्तकइत्यर्थः किंचकारणलि ॥ भूतसंस्थापरमाण्वोत्तेषांकारणं अत्रसर्वत्रयतोवा इमा
 निभूतानिजायंते इति श्रुतिप्रमाणमितिभावः ॥३५॥ रक्षोभिरिति ॥ रक्षोभिराक्षैः सुजामनुजाश्चैतैः दितैः सुतैः दैतैः
 लोकेषु मत्तविमलमाधिपसंप्राप्तं तत्तदेवमवशरणं गतां आर्तिहारिणे भवते ॥ तुभ्यं नमः स्वस्तीत्यादिना च

संग
१८

३५

तं आतिशयितं निजं सखमेवोपकारकमहो प्रमिताक्षरावताप ॥ अथेति ॥ अथहिममृचिना हिममृमेणम
 स्मनाभूतितं शिरसिर्दुलेखया विराजितं शोभितं अतिमनोहरं स्वं वपुदधतं किरातरूपं विहाय निजविग्रहं दधा
 ने हरमुदीक्ष्य ननामप्रणतवान् प्रमुदितवदनः तं प्रमुदितवदनामवेन्तारणा वितिलक्षणात् ॥३५॥ सहशरधी
 ति ॥ वधमस्येव गतिर्यस्य सोऽर्जुनः तस्मिन्समये सहशरधीभ्यां सहशरधीसन्निधेगं चोपसर्गस्यतिविकल्पात्
 सहशरस्यभावः निजं कर्मुकं तथैव पूर्ववदेव संवर्मे तं सम्यक् कवचितं अतनुमहत् निजं नपुः तथैव निहितं यथा
 पूर्वस्यापि तं असिं अविस्वकं च पश्यन् विस्मयमुपाययौ ॥३६॥ सि विमुरिति ॥ अंबुकाहाः शनैरवनिं सि विमुरः ॥
 संयकुः दिवो तदिहान्निवित्रं सुरसुकुमं मंदारकुसुमानि यतावेकवचनं इयाय अजगाम अह तस्य
 अताडितस्य दुंदुभेर्जातावेकवचनं ध्वनिः विमलरुजिप्रसन्तं अखिलं नमो नमः नमः नमः पश्चात्ताडिता एव दु
 दुभयो नेदुरित्यर्थः सर्वमिदमस्य सर्वलोकहितार्थं इति भावः ॥३७॥ असेदुषामिति ॥ असेदुषामिति ॥ असेदुषामिति ॥ असेदुषामिति ॥
 सा अनुसरणे न आसेदुषां आसन्ना नो भुवनत्रयस्य गोपायकां रक्षकां लोकपालानां गणधूपेयादि
 नायायप्रसयः तदंतात् एतलराजि सुवः प्रकाशशिला रत्नावलयो येषां तैः अलं रुजि सादिता इत्युच्य
 तेषां विमानैः पुष्पैः आश्रिता व्याप्ता यो तारकिता संजाततारका इव रेजे उत्प्रेक्ष्यं करः ॥३८॥ हं सारति ॥ वहे
 तो महंतः सुरसमानि विमानं निवहंतीति सुर सप्रवहा कर्मण ए निरुक्षति मुखरालिकेयभरणानि किं किलोपायेषां
 पतंतो धावंतो हं सा प्रयत्नेन कीर्यमाणे र्विद्यमानै रमपक्षैः पक्ष्माग्ने र्यो मः परिच्छिन्नमालिगने च कु रिवेसु त्रेष्वा ॥३९॥
 मुदइति ॥ अथमरुदयुजलं मेघं च वे निवेदिता सं उपविष्टी श्वरं मुदितमधुलिहोयाभिस्ता विताना कृता उत्तमाका
 राः अस्थीवितानमुत्तमा इत्यमरः संजातकीः संजातकुसुमविकाराः रजो मंदारमाला इत्यर्थः संजातशब्दादिकारार्थे
 कउपोवितसु विसा र्य उपसुखयो वभूव ॥४०॥

मितिरोधः

नापु
वि४

३९

121
15

सर्ग
१८

१२/१५

तत्त्वसंख्ये ॥ चण्डपथकिरातर्जनीयव्याख्यापत्रसंख्ये ॥

१५

म३

तुर्धा विन्याः पापहरिणः नमस्क्रियायाः माहात्म्यं सामर्थ्यं न कस्याप्युन्नेयेमवतिशिरसस्तयवनातिरिक्तावः प्रह
 र्बिर्लवत् ॥ ३५ ॥ अथाद्यमूर्तिपुकाश्चित्तुवनं प्रथमं वायुमूर्तिमाह ॥ तत्र सेति ॥ यः पवनः तस्माच्चलेन भूवना
 निविभर्ति प्राणतमनाधारयति यतोयत्प्रेरणायत्तपवित्रं परंपरं ब्रह्मवर्णकं शब्दतमकं ध्वनति नदति सोऽस्ती
 र्णमिह मूर्तिनिहितो वक्रा मापद्यमारुतः वर्णनं संजयेते इति च चनातयः पवनः परितोदुरितानि पुनीते शोध
 यतीति ॥ अत्रिगलयतीति यावत्तु हे शिव तस्मै पावयतीति पवनः वायुः स एवात्म्यस्य तस्मै पवनतम
 ने तुभ्यं तमः वनमुक्ते ॥ ३७ ॥ अथास्मिन्मूर्तिमाह ॥ भव इति ॥ जयनिजयशीले सवेक्रिष्टे ब्रह्ममये ब्रह्मप्रधाने
 सदा सने सप्तासासने योगसने इत्यर्थः निषेदुषा उपतिष्ठतां भवतः स्मरतां भवतं ध्यायतां अधिगम्येष्टादिनाशे
 षे कर्मणि वही भववीजसंतती संसारनिदाय संघातं दहते न स्त्री कुर्वते अने कश्चिन्नय बहुज्वालायस्त्रि
 खिने वह्निमूर्तये तुभ्यं नमः ॥ ३८ ॥ अथाभ्युपमूर्तिमाह ॥ अवापेति ॥ हे भववीजानां प्रभवकारणभूतानि तेषां तस्मिन्
 विवहादिभावः आवाधा अध्यात्मिकादिदुःखं मरणं पंचतं ताभ्यं भयान्वेषां त्रीचि यस्मिन् ते नमस्तुभ्यं भवानलेन संसा
 रितो न निरायत्ने ये भ्योदग्धे भ्यः समुपगमेन संसेवयानि वां संतापशंते यद्येते ददते जीवयतीति जीवने तस्मै
 जीवनाय जलात्मने तुभ्यं नमः ॥ ३९ ॥ नमो मूर्तिमाह ॥ य इति वरीयान् उरुतरो विभुरित्यर्थः प्रियस्थिरेष्टादिनोरु
 शब्दस्य वरादेशः यस्त्वे सर्वेषां वस्तूनां आवरीता आश्वादयिता वर्णे ते स्तुत्यः सर्वैः शब्दना वतः स्वयं केनापि
 कदाचिदय्यतावत् अविद्यमाने आदिनिष्ठे उर्ध्वमूर्तिविनाशे यस्य सः नादितिष्ठति सः निष्ठा निष्पत्तिवशांता
 इह मरु इन्द्रियाणां मार्गजिताय अतीन्द्रियाय अतएव विज्ञेयाय यदुपविज्ञेयाय अपरिघेयाय व्योमरूपाय तुभ्यं न
 मः ॥ ४० ॥ अणीय सेति ॥ अणीय से स्मृताय तयापि दवीय से विश्वविधायिने जगद्गुरकाय ते तुभ्यं नमः अंति
 कास्याय अंतर्धामितया सन्निधाय सते तयापि दवीय से दुर्गैरहा तदूरतराय ते तुभ्यं नमः वाचं मनसां गा

सर्ग
१८